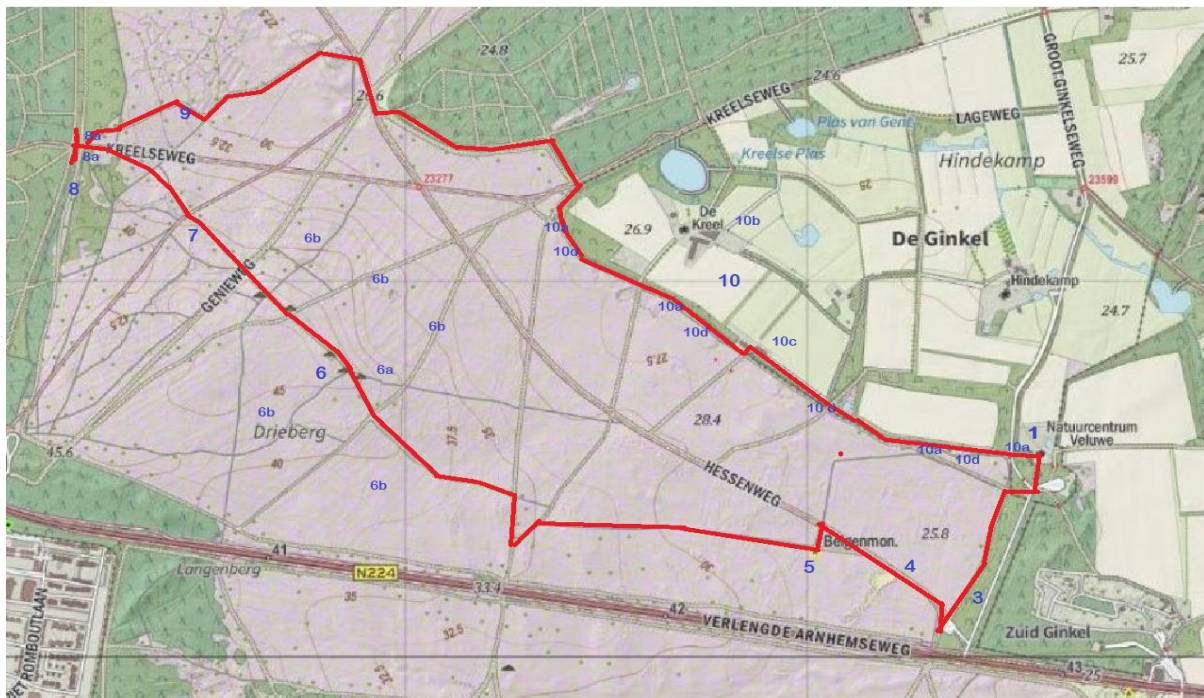

HISTORISCHE WANDELING OVER DE EDESCHE HEI

Het gebied waarin Ede ligt heeft een lange geschiedenis, ruwweg van de voorlaatste ijstijd (238.000 – 126.000 jaar geleden tot nu. Vaak zien we hier sporen van maar zijn ons dit niet bewust. De historische wandeling van 6,5 km over de noord Ginkel probeert een tipje van deze sluier op te lichten.

De wandeling begint en eindigt bij het Natuurcentrum. De eerste vier bladzijden betreft de routebeschrijving en een korte uitleg en voor wie erin geïnteresseerd is wordt in de bijlage dieper ingegaan op wat er tijdens de wandeling te zien is. Helaas is deze wandeling niet geschikt voor rolstoelen en kinderwagens. **Hou i.v.m. Corona 1,5 meter afstand!** De wandeling start bij:

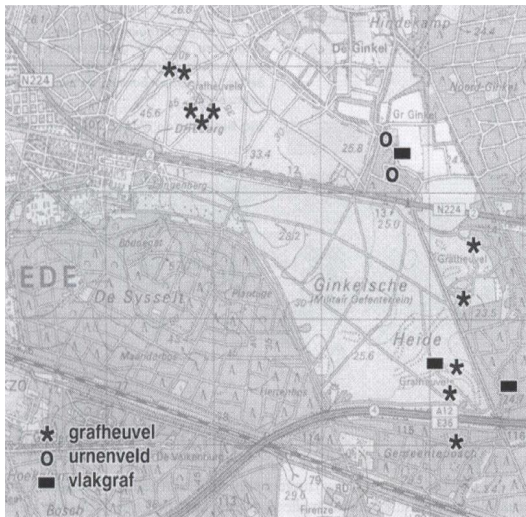

1. Natuurcentrum Veluwe,

Hier vindt u een maquette van **Vluchtoord Ede** (1914-1917) Het Vluchtoord Ede is maar kort in gebruik geweest maar het was, zeker voor die tijd een omvangrijk geheel. De maquette van het vluchtoord geeft hier een goed beeld van zodat u als u bij het Belgenmonument staat u zich een beeld kunt vormen hoe het eruit gezien heeft. Vanuit het natuurcentrum loopt u langs de rand van de hei naar het zuiden.

2. Buurt Ede en Veldhuizen (1000 – heden)

Het gebied waarover de wandeling zich uitstrekt is eigendom van het Rijksvastgoedbedrijf en Defensie heeft dit in gebruik als militair oefenterrein. Het was echter lange tijd eigendom van de buurt Ede en Veldhuizen en deze bezit nog altijd de erfrechten op de heide t.b.v. haar geïrfden. In de middeleeuwen hadden we in Nederland nog geen gemeenten, maar wel 'buurten'. Dit waren stukken grond die het gezamenlijke bezit waren van vrije burgers, vooral boeren. De Buurt Ede en Veldhuizen bestaat al meer dan 1000 jaar en is het oudste bestuursorgaan van de gemeente Ede. De buurt is bijgeschreven in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland, (als Immaterieel Erfgoed op de Nederlandse lijst van UNESCO)

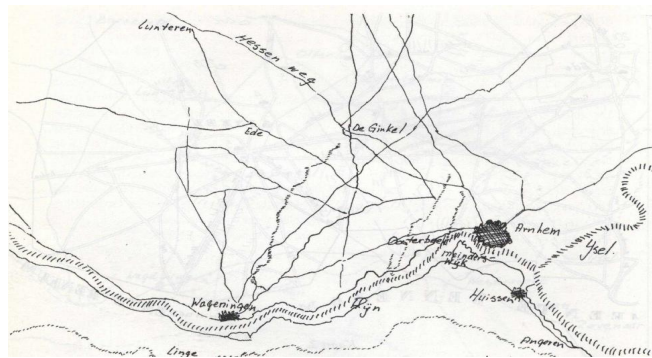

3. Urnenveld (700 voor Chr. - 57 na Chr.)

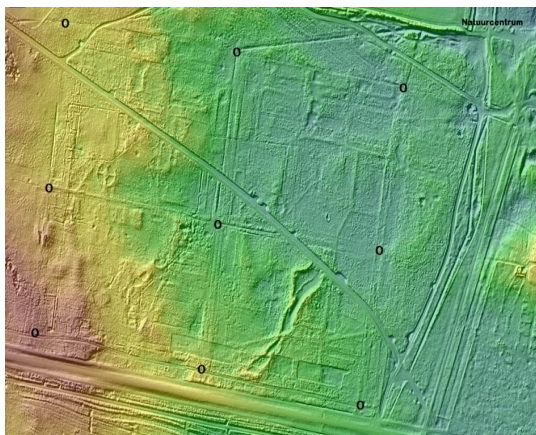
Uit de ijzertijd zijn er aanwijzingen van nederzettingen, akkers en begraafplaatsen in dit gebied. In de overgang van de Late Bronstijd naar de IJzertijd verandert het grafbestel enigszins. De doden worden gegroepeerd begraven in zogenaamde urnenvelden. De doden worden gecremeerd en de asresten worden in een urn of los, waarschijnlijk verpakt in een doek, begraven. In veel gevallen werd rond de bijzetting een greppel gegraven met een ronde of langwerpige vorm en over de bijzetting werd vaak een heuveltje van plaggen en zand opgeworpen. Er zijn twee urnenvelden gevonden op het campingterrein ten noorden van de schaapskooi. Deze urnenvelden lagen meestal op kruispunten van wegen. Volgens de officier-archeoloog Bellen moeten ook ten zuidoosten van de schaapskooi nog twee urnenvelden liggen

4. Hessenweg (16^e eeuw – heden)

Bij de N224 begint de huidige Hessenweg, u volgt deze richting het noordwesten. Van en naar de Ginkel lopen in alle richtingen wegen die vermoedelijk oeroud zijn. Als we spreken over Hessenwegen op de Veluwe bedoelen we de zandwegen waar Duitse kooplieden uit Hessen met hun zware wagens langs trokken. Op hun wagens vervoerden zij o.a. maalstenen uit de Eifel, potten, pannen en andere voorwerpen van aardewerk, en het zwartsel voor de zwarte kleding van de Veluwenaren.

Kaart 1639 Van Geelkerken

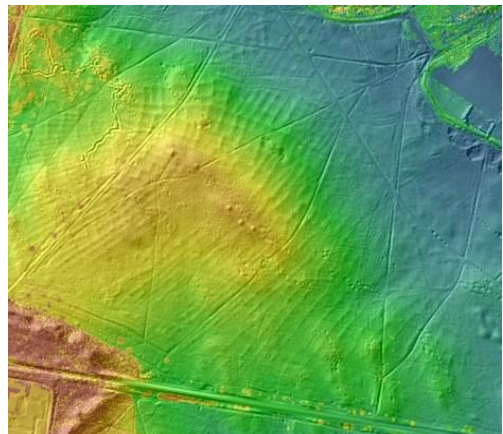

5. Vluchtoord Ede (1914 – 1917)

Bij het bord met de plattegrond van het Vluchtoord verlaat u de Hessenweg en loopt richting het Belgenmonument. Na de Duitse inval in België eind 1914 zijn veel Belgen naar Nederland gevlucht. Een van deze vluchttoorden was het Vluchtoord Ede op de Eder Hei. Op onderstaande hoogte kaart zijn nog goed de contouren te zien en krijgt men een goed indruk van de omvang van het vluchtoord. Met de bouw van dit vluchtoord werd eind 1914 begonnen en in februari 1915 konden de eerste Belgen er hun intrek nemen. Tussen 1915 en 1918 werden hier gemiddeld ongeveer 4000 Belgen tegelijk gehuisvest. Vanaf het monument volgt u het pad parallel aan de N224 tot aan de Drieberg (zie kaart)

6. Drieberg met grafheuvels (2500 v. Chr. - 700 v. Chr.)

U staat nu op de Drieberg, kijk om u heen en stelt u zich landschap voor met allemaal kleine akkertjes en mensen die hun doden bijzetten in een grafheuvel. Waarnemingen die bij de restauratie van de grafheuvels op de Drieberg (1967) zijn gedaan, wijzen op een laat-neolithische ouderdom. Zoals reeds vermeld bevatten de graven in de meeste gevallen bijgiften; twee van de grafheuvels op de Ginkelse heide bevatten een relatief rijke grafinventaris. Eén dode die werd begraven in een grafheuvel kreeg als bijzetting een Veluwse Klokbeaker en 12 barnstenen kralen. Een andere grafheuvel, waarin een volwassene van ongeveer 35 jaar en een kind van ca. 3 jaar werden begraven bevatte o.m. een klokbeaker, zeven vuurstenen pijlpunten en een koperen tongdolk.

6a. Rijksdriehoeksmeting (RD)(1855 - heden)

Op de meest zuidelijke grafheuvel op Drieberg bevindt zich een RD steen (RD-punt 320318). RD stenen werden gebruikt voor locatiebepaling voor de Rijksdriehoeksmeting. Door het hele land zijn vanaf het einde van de 19e eeuw ruim 6.000 RD-punten gemaakt waarvan er nog ongeveer 450 van over zijn. Al deze RD-punten samen vormen een coördinatengrid. Vaak werd de locatie hiervan gemarkeerd door hoge gebouwen, zoals kerktorens. In gebieden waar deze hoge gebouwen niet of niet goed te zien waren, werden RD-stenen geplaatst.

6b. Celtic Fields (1100 voor Chr. - 200 na Chr.)

Celtic Fields danken hun naam aan negentiende-eeuwse archeologen, die een verband legden met de Kelten. Hoewel al snel werd aangetoond dat dit onjuist was, bleef de term tot op de dag van vandaag bestaan. Onderzoek wijst uit dat de Celtic Fields in onze streken dateren uit de Late Bronstijd, de IJzertijd en de Vroeg- en Midden-Romeinse tijd, dat wil zeggen de periode 1100 vóór Christus tot 200 na Christus. Het vee zorgde voor de bemesting, want de grond was schraal. Op de akkers verbouwden de boeren het ene jaar een soort groente of graan, het jaar erop iets anders, zoals gerst, spelt, eenkoorntarwe en andere granen. Ook boekweit, bonen en bijvoorbeeld oliehoudende zaden werden er verbouwd. Impressietekening van de Celtic Fields aan de Panoramaweg te Bennekom (copyright Gem. Ede)

7. Loopgraven Edesche heide (eind jaren '30)

Wanneer u de route richting de Kreelseweg vervolgt komt u langs loopgraven. Deze loopgraven zijn uit de periode eind jaren '30, maar van vóór augustus 1939 en bevinden zich in het hondenloos-loopgebied. Ze zijn aangelegd in het kader van oefeningen zoals dat toen veel gebeurde.

8. De Traa (1591 – heden)

De Kreelseweg volgend richting het bos komt u bij de Traa. Voor het vastleggen van de grens van het bos werden verschillende methoden gebruikt. Eén van de oudste is het aanleggen van een traa. De traa diende vooral om het bos voor heidebranden te beschermen, maar vormde tegelijkertijd een duidelijk zichtbare grens. In het Edese bos had buiten de eigenaren namelijk niemand recht op de veeweide. Om het bos voor overslaande heidebranden te behoeden, werd al in 1591 een brand-traa rond het bos gelegd. Deze traa bestond uit een 2 roe (7,5 m) brede strook waarvan alle planten verwijderd waren. In de 18e eeuw werd de nu nog goed zichtbare allée aan de boszijde aangelegd.

De Traa bij de limietpaal O52

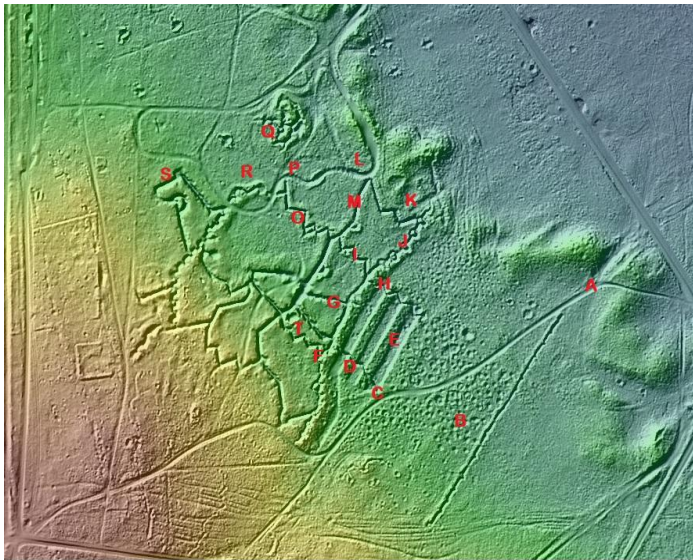

De Traa bij de Kreelseweg met limietpaal O49

8a. Limietpalen

Met de komst van de kazernes is door het Ministerie van Oorlog (O) later het Departement van Oorlog (DVO) veel grond in Ede gekocht. Om Rijks Militaire gronden zichtbaar te maken werden vanaf 1840-1845 grens- of limietpalen rond bestaande en nieuwe militaire terreinen geplaatst. De afbakening vond plaats krachtens de 'Wet der Begrenzungen van 's-Rijks militaire gronden'. Waar de terreingrens een hoek maakte werd een grenspaal geplaatst en op de lange rechte stukken lijken ze elke 125-150 meter geplaatst te zijn. De oudste palen in Ede dateren van rond 1905. De nummering begon bij de kazernepoort met 1 en ging door tot men weer terug was bij de poort. Rond de 65 palen van de ruwweg 135 zijn nog aanwezig en bevinden zich rond

het militaire terrein. Tijdens de wandeling kunt u de limietpalen O49 en O50 vinden bij de Traa, links en rechts naast de Kreelseweg.

9. Loopgraven complex Kreelsekop (1914 -1918)

Vanaf de Traa gaat u weer de hei op richting het noordoosten en u komt dan langs het loopgraven complex Kreelsekop. In navolging van de bittere stellingoorlog in Noord-Frankrijk zijn deze door militairen tijdens de mobilisatiejaren 1914-1918 aangelegd. De opzet was tweeledig, de soldaten bezig te houden en, bij oefeningen, de werkelijkheid zo goed mogelijk te benaderen. Ruim twee meter diepe gangen met talrijke kruisingen kwamen uit bij de ondergrondse verblijfplaatsen. Om het geheel compleet te maken was de oostelijke zijde van dit loopgraven gebied voorzien van uitgebreide prikkeldraadversperringen.

10. Landbouwenclave (1300 – heden)

De bosrand richting natuurcentrum volgend komt u langs de zuidwest grens van landbouwenclave “De Ginkel”. De kernen hiervan, o.a. De Kreel en Groot Ginkel (natuurcentrum) zijn sinds het vervaardigen van de kaart van Nicolaes van Geelkercken in 1653 nagenoeg onveranderd gebleven. De randwal en boerderij De Kreel, Groot Ginkel (natuurcentrum) en Klein Ginkel zijn duidelijk op de kaart te zien

10a. Limietpalen

Langs de bos/randwal en hei kunt de limietpalen O89/O91/O92/O96/O98/O99/O100/O103 en DVO101 vinden.

10b. Boerderij De Kreel

Ondanks de mogelijk vroegmiddeleeuwse ouderdom van de nogal geïsoleerd gelegen boerenhoeven dateren de oudste vermeldingen van Kreel en Ginkel uit de veertiende eeuw. Over de randwal kijkend kunt u de huidige boerderij De Kreel zien.

10c. Schaapskooi

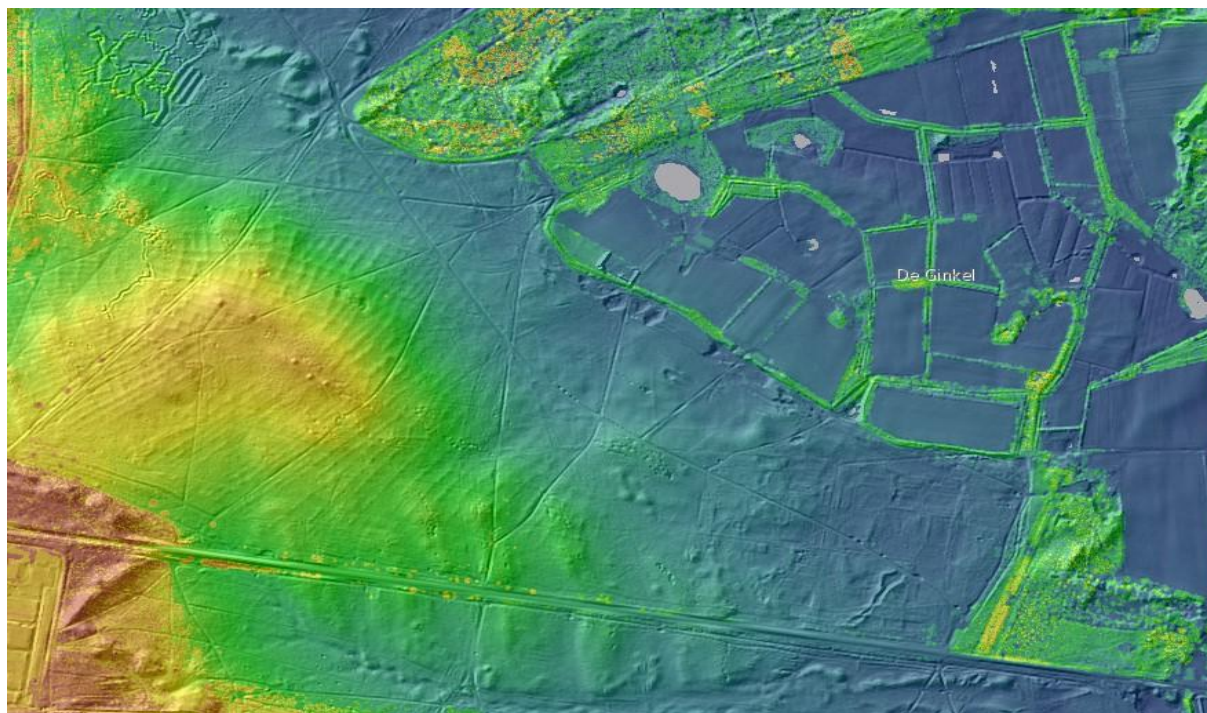
De enclave telde een aantal schaapskooien met een potstalsysteem om akkers te kunnen bemesten met mest en plaggen. Tussen de schaapskooi en het natuurcentrum passeert u ook een veedrift met nog een kleine waterplas ernaast. Deze en andere plassen zoals de Kreelsplas werden gebruikt om de schapen te drinken of te wassen.

10d. Randwal

U loopt ook langs een imposante 17^e eeuwse randwal met zeer grillig uitgegroeid eikenhakhout. Deze randwal had de functie van grens-, wild- en stuifzand-wal. Op een wildwal hoorde begroeiing inclusief het cyclisch kappen van het eikenhakhout. De stammen zelf werden dan gebruikt als brandhout of ander geriefhout terwijl de bast eraf werd geschild, de zogenaamde eek. Dit werd uiteindelijk vermalen tot run waarmee leer werd geloid. Vooral in de tweede helft van de 19e eeuw was zo'n houtwal een mooi bezit, vooral wanneer de eekprijzen opliepen.

BIJLAGE HISTORISCHE WANDELING OVER DE EDESCHE HEI

Het gebied waarin Ede ligt heeft een lange geschiedenis, ruwweg van de tweede ijstijd (238.000 – 126.000 jaar geleden tot nu. In deze bijlage wordt op basis van de wandeling wat verder ingegaan op de historie.

Inhoud

1.	HET ONTSTAAN VAN GELDERSE VALLEI EN VELUWE (238.000 - 12.000 jaar geleden).....	6
2.	BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN DE GINKEL (10.000 – 1800 jaar geleden).....	7
2.1	Neolithicum (2500 voor Chr. - 1500 voor Chr.).....	7
2.3	IJzertijd (700 voor Chr.- 57 na Chr.).....	10
2.4	CELTIC FIELDS/RAATAKKERS, (1100 voor Chr.- 200 na Chr.).....	11
3.	BUURT EDE EN VELDHUIZEN (1000 jaar – heden).....	14
4.	ENCLAVE "De Ginkel" (1300- heden).....	15
4.1	Oude boerenbedrijven.....	15
4.2	Schape- en bijenteelt.....	17
4.3	Het einde van de oude buurtschap.....	18
4.4	Wild- en veekerende wallen.....	18
4.5	Eikenhakhout.....	20
5.	HESSENWEG (1500 jaar – heden).....	21
6.	DE TRAA (1591 – heden).....	22
7.	RIJKSDRIEHOEKSMETING (1885 – heden).....	24
8.	MILITAIRE GRENS- OF LIMIET-PALEN (Ede 1905 - ± 1950).....	26
9.	VLUCHTOORD EDE (1914 - 1917).....	28
10.	LOOPGRAVENCOMPLEX KREELSE KOP – EDE (1914-1918).....	30
11.	LOOPGRAVEN EDESCHE HEIDE (eind jaren '30).....	33

1. HET ONTSTAAN VAN GELDERSE VALLEI EN VELUWE (238.000 - 12.000 jaar geleden).

Van de vier grote ijstijden is de derde, het Saalien (238.000 - 126.000 jaar geleden), voor Nederland van grote betekenis geweest. Het ijs drong ver onze streken binnen en heeft de basis gelegd voor de Gelderse Vallei zoals wij die nu kennen. Een gletsjer schoof het licht kalkhoudend zand, dat ooit door Rijn en Maas in ons gebied was neergelegd, tot grote diepte opzij en vooruit. Zo werden de stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe gevormd. Een vooruitgeschoven zandpunt reikte zelfs tot in de Betuwe, maar de Rijn zou die later weer wegspoelen waardoor de rivier zijn huidige loop kreeg en de Grebbedijk nu het Rijnwater moet keren tussen de Wageningse Berg en de Grebbeberg. Na de ijstijd werd het klimaat weer warmer en steeg het zeewater tot ongeveer 7,5 meter boven het huidige niveau.

Maar er kwam weer een nieuwe ijstijd, het Weichselien. (116.000 - 12.000 jaar geleden). Het ijs heeft Nederland toen niet bereikt. De ondergrond was permanent bevroren (permafrost); alleen de toplaag ontdooide 's zomers. Er was weer zoveel water in de ijskappen opgenomen, dat het peil van het zeewater opnieuw 100 meter daalde en een groot deel van de Noordzee droog lag. Er heerste in het land een koud toendraklimaat met harde hoofdzakelijk westelijke winden die heel veel zand hebben doen verstuiven. De Gelderse Vallei, in het Saalien tientallen meters diep uitgeslepen, werd grotendeels gevuld met dekzand. Er ontstonden paraboolvormige zandruggen (fig. 1) en nabij Ede bovendien oost-west gerichte ruggen die aansloten op de hellingen van de stuwwal.

Fig. 1 Paraboolische zandruggen

Bron: Geen Dorp geen Stad maar Ede

2. BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN DE GINKEL (10.000 – 1800 jaar geleden)

Inleiding

Bijgaand artikel is een zeer vereenvoudigde weergave uit een tweetal onderzoeken. Ten eerste een archeologisch onderzoek ten behoeve van een Compagnies Oefen Terrein (COT). Het onderzoek dateert uit 1988 en werd uitgevoerd door de Stichting R.A.A.P. (Regionaal Archeologisch Archiverings Project) met als doel om de archeologisch belangrijkste zaken op de Ginkelse- en Eder Heide en de Sysselt te inventariseren en zo nodig via beheersmaatregelen veilig te stellen als militair gebruik bedreigend voor het bodemarchief is. Door dit archeologisch onderzoek komt prachtig de levensgeschiedenis van dit gebied in beeld.

Ten tweede een weergave van de bodemgesteldheid in de Gelderse Vallei en de Veluwe van september 1971. (Kaartbulletin nr. 27 van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap) Hierin komt vooral de geografische geschiedenis van dit gebied aan de orde.

Bijgaande grafiek is een gezamenlijke weergave van de tijd en de archeologische indeling. Aan de hand hiervan zal de bewoningsgeschiedenis worden voorgesteld. De bij de tijd aanwezige lijn is vol getekend wanneer de overgang van de ene naar de andere archeologische periode zeer betrouwbaar is en wordt aangegeven als stippellijn als we te maken hebben met een plusminusovergang.

Mesolithicum (8000 voor Chr. - 2500 voor Chr.)

De eerste sporen van tijdelijke bewoning op de Ginkelse- en Eder Heide en de Sysselt kan gedateerd worden in de periode 8000 tot 2500 voor Chr. De mens leidde in deze periode een levenswijze van jagen, vissen en verzamelen die werd gekenmerkt door een relatief grote mobiliteit, wat weer tot gevolg had dat de woonplaatsen een tijdelijk karakter hadden (nomadisch bestaan).

De woonplaatsen of nederzettingen kenmerken zich vooral door een opeenhoping van kleine werktuigen van vuursteen en afval, in sommige gevallen worden hierbij nog de resten van een vuurhaard of een patroon van natuurstenen (bijv. stenen van een tentverzwaring) aangetroffen. Nederzettingen zijn over het algemeen het enige type vindplaats uit deze periode; begraafplaatsen behoren tot de zeldzaamheden. De bewoning vinden we vooral terug op de hellingen van de Ginkelse Beek en de nabijgelegen dekzandruggen.

2.1 Neolithicum (2500 voor Chr. - 1500 voor Chr.)

De eerste groepen die (semi-)permanent aanwezig zijn vestigen zich daar omstreeks 2500 jaar voor Chr., het begin van het Neolithicum. Zij worden ook wel aangeduid als vertegenwoordigers van de bekerculturen. Op basis van de vorm van het gebruikte aardewerk werden ze ingedeeld in Standvoetbeker- (geheel versierde beker), Klokbeke- en Veluwse Klokbekecultuur. Men veronderstelt dat de ene vorm uit de andere voortkomt, waarbij in de laatste fase, die van de Veluwse Klokbeke, een ontwikkeling optreedt die vooral door archeologisch onderzoek op de Veluwe duidelijk is geworden.

In deze periode was landbouw een belangrijk onderdeel van de economie waardoor de nederzettingen een semi-permanent karakter kregen. De veehouderij, die met deze levenswijze samenhangt is vermoedelijk van groot belang geweest voor verplaatsingen (half nomadisch). Doordat het vee de jonge opslag van bomen voortdurend afgraasde, verliep het herstel van het bos uiterst moeizaam. Wanneer dan geen voldoende voedsel meer aanwezig was, ging men weer verkassen.

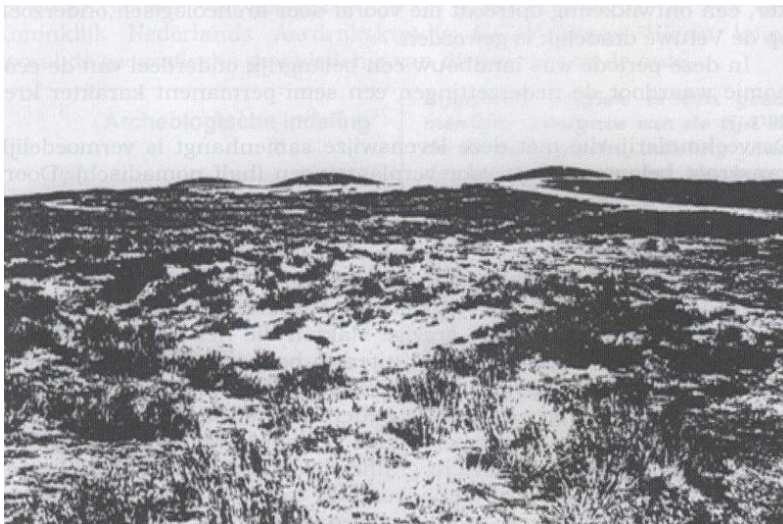
Het lijkt aannemelijk dat de Veluwe in die tijd haar naam “Vale Ouwe” geheel verdiende. Het moet een spaarzaam met bos begroeid landschap zijn geweest, met grazige vlakten die het terrein een groot deel van het jaar een dor en vaal uiterlijk hebben gegeven. Men moet hierbij bedenken dat de heide zich eerst later sterk uitbreidde. Behalve langduriger bewoonde nederzettingen komen ook al landbouwpercelen voor en is er meer kennis vergaard over de begravingen.

Door in het verleden verricht grafheuvelonderzoek is over de begravingen uit deze periode vrij veel bekend. Er wordt onderscheid gemaakt in twee typen begravingen: grafheuvels en vlakgraven. Begravingen waarbij over de overledene en de veelvuldig voorkomende grafgiften een heuvel werd opgeworpen zijn het best bekend. Waarnemingen die bij de restauratie van de grafheuvels op de Drieberg (1967) zijn gedaan, wijzen op een laat-neolithische ouderdom.

Doden die onder het maaiveld zonder heuvel (vlaktegraf) begraven werden zijn in het gebied op twee locaties vastgesteld. Zoals reeds vermeld bevatten de graven in de meeste gevallen bijgiften; twee van de grafheuvels op de Ginkelse heide bevatten een relatief rijke grafinventaris. Eén dode die werd begraven in een grafheuvel kreeg als bijzetting een Veluwse Klokbeke en 12 barnstenen kralen. Een andere grafheuvel, waarin een volwassene van ongeveer 35 jaar en een kind van ca. 3 jaar werden begraven bevatte o.m. een klokbeke, zeven vuurstenen pijlpunten en een koperen tongdolk. De koperen tongdolk is één van de eerste metalen voorwerpen uit de Nederlandse prehistorie.

Uit het onderzoek blijkt een duidelijke relatie aanwezig te zijn tussen de locatie van de grafheuvels en de natuurlijke hoogten. De meeste grafheuvels zijn bij voorkeur opgeworpen op die plekken die uit verschillende richtingen goed waarneembaar zijn.

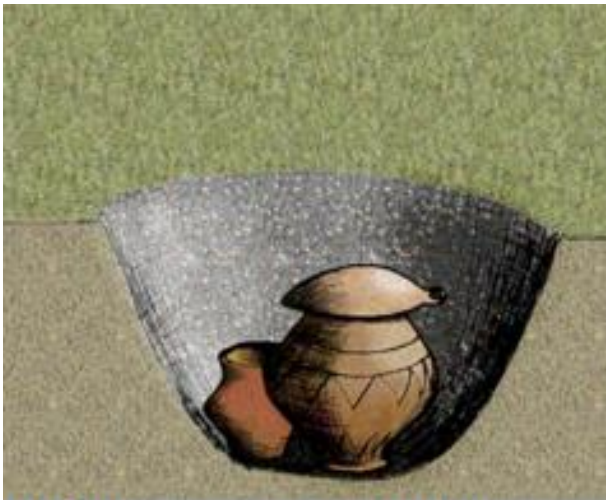
Over de nederzettingen van deze laat-neolithische gemeenschappen is weinig bekend, maar gezien de archeologische vondsten concentreren zij zich in het zuiden van de Eder heide, ten zuiden van de schaapskooi langs de Wijde Veldweg, de Groot Ginkel, ten noorden van de Drieberg en op de hellingen van de stuwwal in de Sysselet.

Prachtige foto van de grafheuvels op de Drieberg (R.O.B. nr.46338)

2.2 Bronstijd (1500 voor Chr.- 700 voor Chr.)

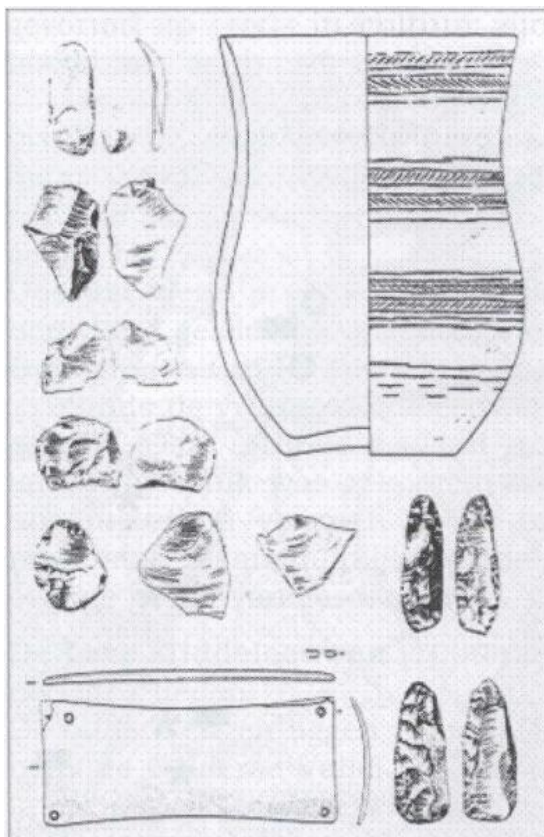
De levenswijze van de bevolking in de Bronstijd verschilt wezenlijk niet van die in het laat-neolithicum en in de materiële cultuur zijn duidelijke aanwijzingen van continuïteit. In feite begint de Bronstijd in dit bronsarme gebied vrij laat. Men gebruikt nog lang stenen en bronzen voorwerpen naast elkaar.

Tekening van een urngraf uit de late bronstijd

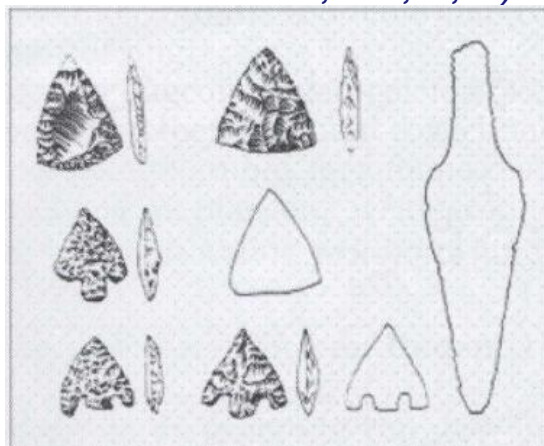
De begravingen uit deze periode vinden nog steeds plaats in grafheuvels en vlaktegraven. In sommige gevallen gebruikt men de grafheuvels die door de laat-neolithische mens zijn opgeworpen; men begraaft de overledene in het centrum of aan de rand van de grafheuvel. De heuvels zijn nu opgebouwd uit heideplaggen. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat er waarschijnlijk in die periode al schaapskudden op de heide voorkwamen. Op de oostelijke oever van de Ginkelse Beek werd een vlakgraf aangetroffen dat dateert uit de Vroege Bronstijd.

De nederzettingen uit deze periode vinden we vooral terug in het zuiden van de Ginkelse Heide en het gebied ten zuiden van de schaapskooi. Rond de Drieberg en ten zuidwesten van de Kreelse plassen zijn nederzettingssporen uit de Midden Bronstijd aangetroffen. Aanwijzingen voor landbouwgebieden zijn binnen dit onderzoeksgebied nauwelijks aanwezig.

Op deze tekeningen zijn een aantal elementen van de graf inventaris van voornoemde grafheuvel afgebeeld (klok beker, polsbeschermers en vuurstenen voorwerpen)

Uit: Butler en de Waals, 1966, 48, 49)

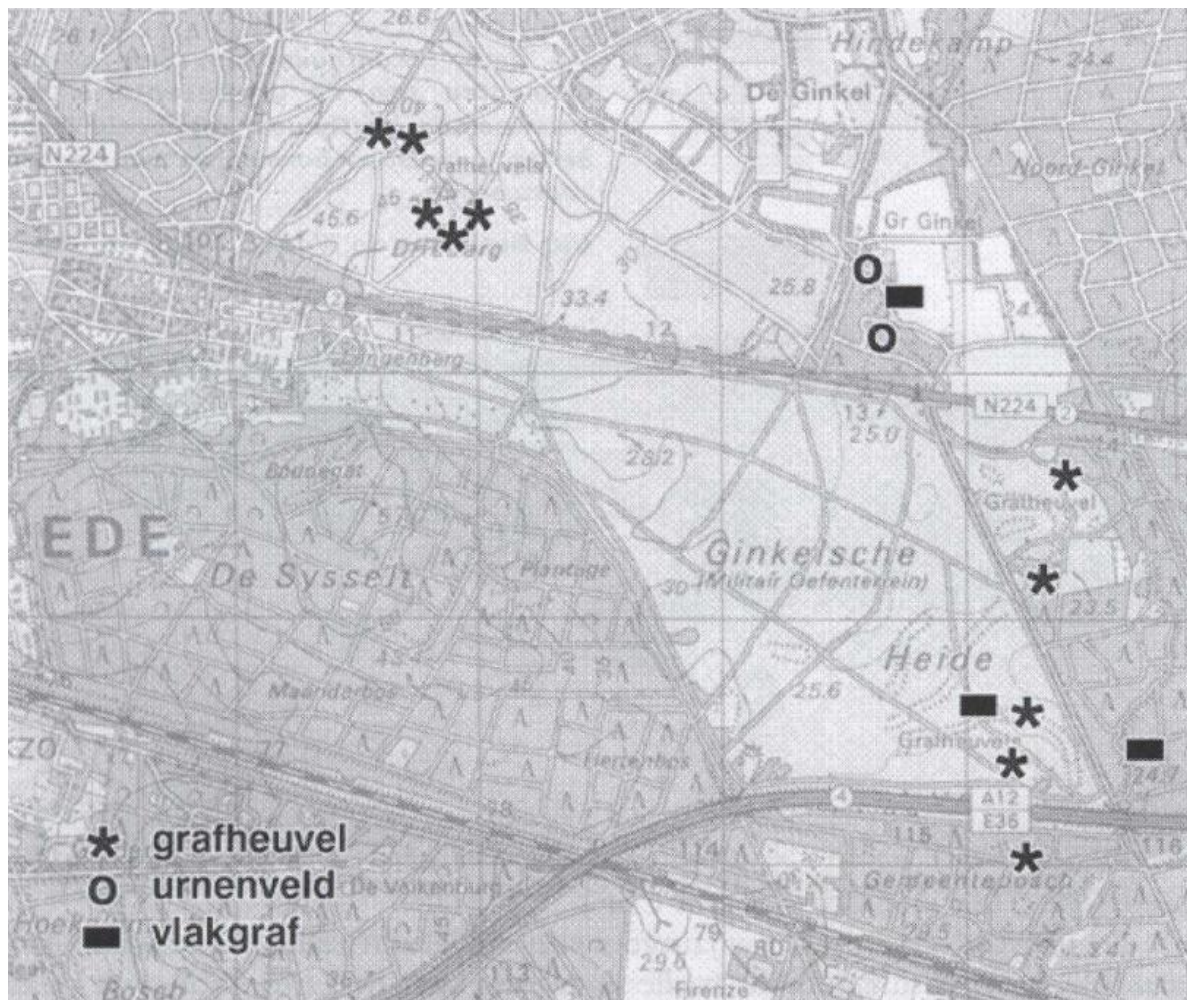
2.3 IJzertijd (700 voor Chr.- 57 na Chr.)

Uit de ijzertijd zijn er aanwijzingen van nederzettingen, akkers en begraafplaatsen in dit gebied. In de overgang van de Late Bronstijd naar de IJzertijd verandert het grafbestel enigszins. De doden worden gegroepeerd begraven in zogenaamde urnenvelden. De doden worden gecremeerd en de asresten worden in een urn of los, waarschijnlijk verpakt in een doek, begraven. In veel gevallen werd rond de bijzetting een greppel gegraven met een ronde of langwerpige vorm en over de bijzetting werd vaak een heuveltje van pluggen en zand opgeworpen.

Er zijn twee urnenvelden gevonden op het campingterrein ten noorden van de schaapskooi. Deze urnenvelden lagen meestal op kruispunten van wegen. Volgens de officier-archeoloog Bellen moeten compleet, ook ten zuidoosten van de schaapskooi nog twee urnenvelden liggen.

Aardewerk urn, ijzertijd, bestaande uit gelijkde scherven

Overzicht van de aanwezige typen begraafplaatsen op de Ginkel

Noot: Ook bij de Driesprong bevindt zich een urnenveld..

Bron: *Eder- en Ginkelse Heide en de Sysseelt*. Frans van Oort, De Zandloper 2009-03

2.4 CELTIC FIELDS/RAATAKKERS, (1100 voor Chr.- 200 na Chr.)

In de gemeente Ede zijn veel sporen gevonden van raatakkers. Vanaf Bennekom, via de Ginkelse en Edesche hei naar Wekerom. Een Celtic Field is een verkaveling van kleine, blokvormige akkertjes uit de IJzertijd. De afzonderlijke akkertjes, die een omvang hadden van circa 35 bij 35 meter, waren omgeven door lage wallen. Die wallen zijn vooral in heide- en bosgebieden nog herkenbaar.

Impressietekening van de Celtic Fields aan de Panoramaweg te Bennekom (copyright Gemeente Ede)

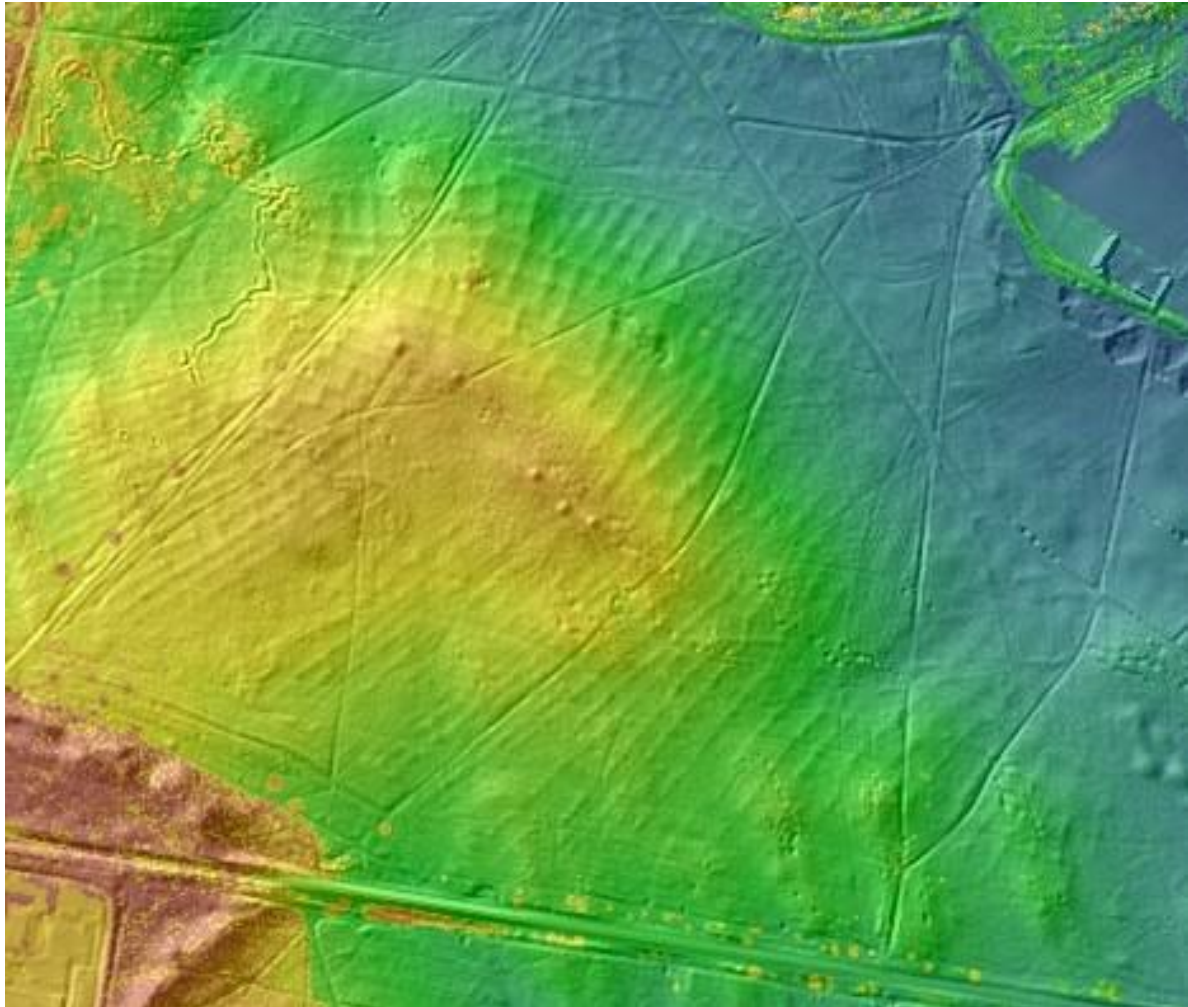
Celtic Fields danken hun naam aan negentiende-eeuwse archeologen, die een verband legden met de Kelten. Hoewel al snel werd aangetoond dat dit onjuist was, bleef de term tot op de dag van vandaag bestaan. Onderzoek wijst uit dat de Celtic Fields in onze streken dateren uit de Late Bronstijd, de IJzertijd en de Vroeg- en Midden-Romeinse tijd, dat wil zeggen de periode 1100 vóór Christus tot 200 na Christus.

De Celtic Fields moeten niet worden gezien als de ontginning van ongerept bos, maar veel meer als een nieuwe landindeling die mogelijk werd door het gebruik van ijzer. Tegelijkertijd was het bittere noodzaak door de verarming en verstuiving van de bodem.

Bij het ontginnen van de grond in die tijd gooiden de boeren takken, stobben, wortels en struiken aan de kant. Door stenen en onkruid uit de akker en instuivend zand groeit dit afval in de loop van de tijd uit tot walletjes van ongeveer 50 cm hoogte en enkele meters breed. Deze worden nu nog in het terrein herkend. De kruispunten van de walletjes liggen over het algemeen iets hoger. In de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd hadden de Celtic Fields nog niet de voor deze akkercomplexen zo kenmerkende walletjes rond de akkers. De percelen werden toen vermoedelijk begrensd door vlechtwerken omheiningen of heggen.

Vanaf circa 200 voor Christus blijken de akkertjes door 8-12 m brede en uiteindelijk ook 30-100 cm hoge zandwallen te zijn omgrensd. De Celtic Fields zijn vanaf die tijd ook veel langduriger en frequenter gebruikt en met zwaarder materieel geploegd (eergetouw met ijzeren ploegschoen).

Het bewerken van de akkertjes werd gedaan met behulp van een eergetouw, een niet kerende ploegstok. De grond wordt hiermee vanuit twee loodrecht op elkaar staande richtingen opengeritst. Als de akkertjes uitgeput raken, worden aansluitend weer nieuwe aangelegd. Elke boerderij heeft vermoedelijk zijn eigen akkertjes. Langzamerhand groeien deze naar elkaar toe om uiteindelijk samen één groot complex te worden. Het bijzondere van dit prehistorische akkercomplex ligt in het feit, dat dit soort archeologische monumenten nu slechts op een beperkt aantal plaatsen in ons land zichtbaar zijn.

Omgeving de Drieberg

Het vee zorgde voor de bemesting, want de grond was schraal. Op de akkers verbouwden de boeren het ene jaar een soort groente of graan, het jaar erop iets anders, zoals gerst, spelt, eenkoornarwe en andere granen. Ook boekweit, bonen en bijvoorbeeld oliehoudende zaden werden er verbouwd.

Het gebruik van de Celtic Fields stopte in de Romeinse tijd, circa 100 jaar na Christus. De velden werden verlaten en veel nederzettingen werden verplaatst en anders ingericht. Bovendien waren de kleine vierkante akkers ongeschikt voor de keerploeg die dan in gebruik komt. Rond de nederzettingen ontstaan dan de engen, enken of essen, met mest opgehoogde akkers. Eind negentiende, begin twintigste eeuw werden veel heidevelden en daarmee ook de nodige raatakkers ondergeploegd. De raatakkers die dat lot niet ondergingen zijn tegenwoordig alleen nog op luchtfoto's te herkennen als lichte welvingen met een soort dambordpatroon in het landschap.

Op de Veluwe telt de gemeente Ede vele complexen van raatakkers, waarvan het Wekeromse Zand aan de Vijfsprongweg tussen Wekerom en Meulunteren de grootste én de bekendste is. Deze raatakkers zijn pas in 1996 ontdekt.

Bij archeologisch veldonderzoek in 2006 werden in de buurt van de Vijfsprongweg sporen van maar liefst vijf boerderijen uit de IJzertijd gevonden. De beheerder van het complex, Geldersch Landschap en Geldersche Kastelen, besloot een hectare met raatakkers te restaureren dan wel te reconstrueren en in te zaaien. Bovendien ontstond het idee een boerderij uit de ijzertijd te herbouwen. In de zomer van 2011 verrees hier een boerderij, compleet met een opslagschuurtje, een zogeheten spieker. De vorm en afmetingen van de boerderij zijn gebaseerd op aannames, omdat niemand weet hoe het er ooit precies heeft uitgezien. Die liggen aan de Vijfsprongweg, vlakbij kruispunt de Vijfsprong in Wekerom.

Bron:

Het middelpunt van Nederland

<https://middelpuntvannederland.nl/goudsberg-schatten/goudsberg-celtic-fields-2/>

Celtic Fields in Bennekom:

De Zandloper 2016-01 P.A. Griffioen, F.G. van Oort & P. Standaart

3. BUURT EDE EN VELDUIZEN (1000 jaar – heden)

De wandeling gaat over een gebied dat eigendom is van Defensie (*m/z Rijksvastgoedbedrijf en in gebruik bij defensie*) en deze heeft dit in gebruik als militair oefenterrein. Het was echter lange tijd eigendom van de buurt Ede en Veldhuizen en de buurt bezit nog altijd de erfrechten op de heide t.b.v. haar geërfden.

In de middeleeuwen hadden we in Nederland nog geen gemeenten, maar wel 'buurten'. Dit waren stukken grond die het gezamenlijke bezit waren van vrije burgers, vooral boeren. De Buurt Ede en Veldhuizen bestaat al meer dan 1000 jaar en is het oudste bestuursorgaan van de gemeente Ede.

De buurt is bijgeschreven in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland, (als Immaterieel Erfgoed op de Nederlandse lijst van UNESCO)

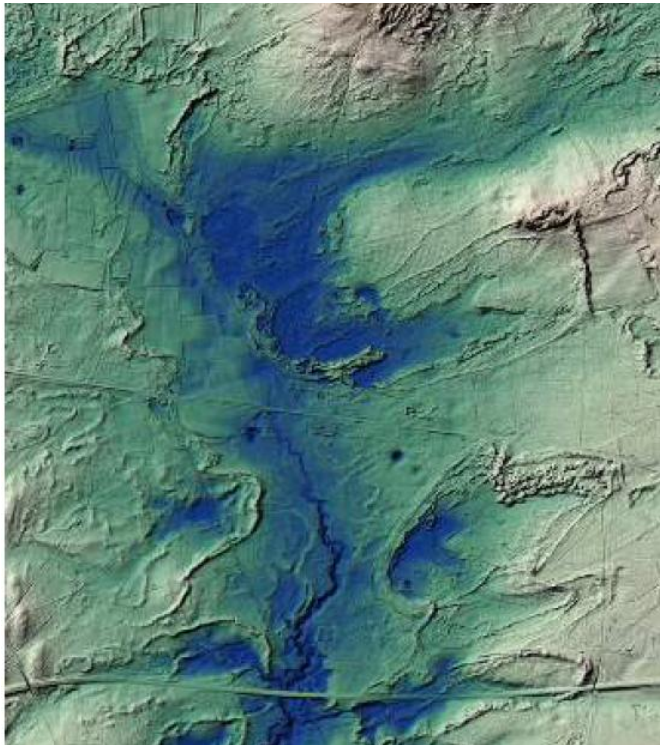
De buurt heeft na verkoop aan defensie in 1902 (*Ministerie van Oorlog in 1900*) nog altijd het gebruiksrecht (*de Erfrechten voor de geërfden*) op de heidevelden ten oosten van Ede.

Hierboven ziet u (groen gemarkeerd) de buurt Ede en Veldhuizen. Bezit u in dit deel van Ede onroerend goed, dan bent u geërfde van de Buurt.

Wilt u hier meer over weten of over de buurt Ede en Veldhuizen kijk dan op de website [Buurt Ede en Veldhuizen](#).

4. ENCLAVE "De Ginkel" (1300- heden)

Op de AHN kaart is duidelijk te zien dat de Enclave (kwadrant links-boven) ontstaan is in een smeltwaterdal die werd geërodeerd door afstroming van sneeuwsmeltwater in laatste ijstijd. De hieruit voortgekomen Renkumse Beek, die zich diep heeft ingesneden in dit smeltwaterdal, wordt nog steeds gevoed met kwelwater uit hoger gelegen stuwwalgronden. De inmiddels verdwenen gehuchten uit de vroege geschiedenis van dit gebied werden opgericht aan de rand van deze waterhoudende geul. Ook de nog bestaande ontginningskern De Ginkel, gesticht in de late Middeleeuwen ligt aan de rand van het waterrijke dal midden in de woeste gronden.

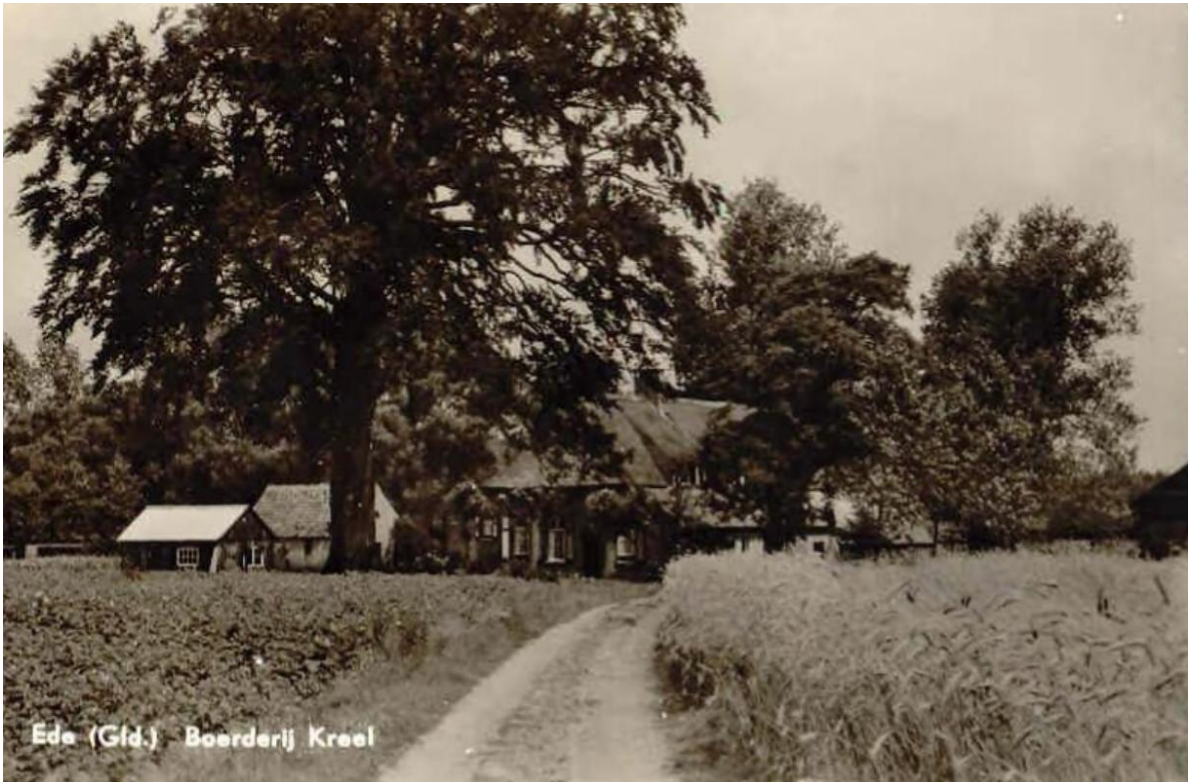
Ondanks de mogelijk vroegmiddeleeuwse ouderdom van de nogal geïsoleerd gelegen boerenhoeven dateren de oudste vermeldingen van Ginkel, Kreel, Roekel en Mossel uit de veertiende eeuw. Bij het analyseren van de vele oude kaarten die voor dit gebied beschikbaar zijn is een deel van de historisch-landschappelijke ontwikkeling vanaf de zestiende eeuw redelijk tot goed afleesbaar.

Het Ginkelse Veld door Nicolaes van Geelkercken, Datering 1653 (bron: Geldersarchief)

4.1 Oude boerenbedrijven

De naamkundige gegevens van de verschillende middeleeuwse bewoningsplekken in dit deel van de Veluwe: Kreel, Mossel, Ginkel, Pampel en Roekel, wijzen op ontginning door boeren(families) van een relatief bosrijk gebied. Het betreft hier voornamelijk zogenaamde -lo (=bos) namen. Zo geeft de naamkundige verklaring voor Ginkel: 'begaanbaar bos', een idee van het oorspronkelijk vroegmiddeleeuwse landschap. Dit sluit goed aan bij de fysisch-geografische omstandigheden: een meer open bosbegroeiing op de 'sandr',

Hoewel het gebied slechts spaarzaam bewoond is zijn de aanwezige erven en het merendeel van de erfstructuur van hoge ouderdom. Uit de analyse van kaarten vanaf het midden van de zeventiende eeuw, vergeleken met de meest recente topografische kaarten en luchtfoto's, blijkt dat de kernen van zowel De Ginkel, De Hennekamp als ook De Kreeel grotendeels onveranderd zijn gebleven. Om deze kerngebieden is in de loop van de tijd nieuwe grond aangemaakt. Alleen de oostelijke (gras? landen van de Hennekamp, zoals aangegeven op Van Geelkercken's kaart van 1653 , zijn ten prooigevalen aan zandverstuiving. De jongere agrarische bebouwing is voor een deel in de loop van de negentiende eeuw weer verdwenen. De boerenbebouwing is, op de schaapskooien na, historischbouwkundig niet bijster interessant.

De verschillende percelen akker- en grasland zijn zeker al vanaf de zeventiende eeuw, maar waarschijnlijk al eerder omgeven door soms zeer imposante houtwallen. Vooral de houtwal die De Kreeel tegen de heide is hoog. Dit is deels veroorzaakt door aanstuiving van door de aanliggende losgewoelde zanden. Deze houtwallen zijn van verschillende ouderdom, zoals in veld vaak al duidelijk is te zien. Zeker vanaf oude kaarten is het niet altijd eenvoudig om een verschil te maken tussen een oude houtwal en een oud pad.

Landbouwenclave De Ginkel is al eeuwenlang bewoond gebied. De structuur zoals getekend op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1653 is nog steeds aanwezig. Het is een delgebied en met recht een enclave temidden van bos en heide . Vergeleken met de rest van de gronden van De Ginkel vinden we in dit gebied voor een groot deel een bodem van andere bodemstructuur . Deze bodemsoort is door menselijk ingrijpen tot

stand gekomen door het eeuwenlang bemesten van akkers met de inhoud van potstallen , die bestond uit een mengsel van heideplaggen , zand en uitwerpselen van het vee . De plaggen werden op de heide gestoken en in een uitgediepte veestal (potstal) gebracht . De uitwerpselen van de dieren - veelal schapen - vermengd met plaggen en zand, werden periodiek op de akkers uitgestrooid . Het niet-organische deel van dit mengsel, voornamelijk zand , zorgde voor een geleidelijke ophoging van de ondergrond . Deze methode van bemesting functioneerde tot het begin van deze eeuw en verdween bij de invoering van de kunstmest . Afhankelijk van de duur van de bemesting en het specifieke grondgebruik kon de dikte van de ophogingslaag 1 tot 1 , 5 m . bedragen . Dit type bodem wordt ook wel 'enkeerdgrond ' genoemd .

4.2 Schapen- en bijenteelt

Vrijwel iedere bewoner was in het bezit van een hoeveelheid heideschapen. Op De Hindekamp waren vroeger een achttal schaapskooien. De schapen konden van hieruit direct de heide oplopen. De Kreelseplas, de Heibloemplas en de overige kleinere plassen deden als drenkplaats dienst voor de schapen en om ze voor het scheren te wassen. Dikwijls vervulden kinderen, waaronder ook meisjes, na hun lagere schooltijd de functie van herder of herderin. In feite was hierbij de belhamel, het gecastreerde mannetjesschaap met een bel om zijn nek, het bindende element voor de kudde, aldus oude verhalen van De Hindekamp. Toch had elke kudde zijn eigen territorium. De stukken heide waren door middel van plaggenhopen afgebakend. Hiervoor was de Buurtmeester verantwoordelijk.

Om de mest van het vee optimaal te gebruiken liet men het vee in periodes dat er geen gewas op de enges stond, daar op grazen. Dat had tot voordeel dat ook de onkruiden opgegeten werden en de grond losgetrapt werd. Bijkomend voordeel was uiteraard een flinke tijdsbesparing omdat runderen en schapen niet de hei op hoefden.

Het vee bestond niet alleen uit een kudde schapen, maar schapen maakten er wel een belangrijk deel van de veestapel uit. Schapen stellen weinig eisen aan hun voer. Wanneer ze overdag grazen op de heide, eten ze ongeveer 4 tot 8 kg droge heide en gras per dag. Diezelfde hoeveelheid is ook ongeveer nodig wanneer ze in de winterperiode op stal staan. Wanneer er niet voldoende wintervoer was, verzwakten de runderen en schapen natuurlijk. Het zal voor de boeren en hun herders ervaringskennis geweest zijn om de optimale hoeveelheid wintervoer in hooibergen op te slaan. Op de eerste kaarten staan de bergen bij de boerderijen prominent getekend. Ze waren van groot belang. an even groot belang waren de schaapskooien, waar de schapen in opgesloten werden wanneer ze van de hei kwamen. Uit de grootte van de kooi kan globaal berekend worden hoeveel ooien er in kunnen: 1 ooi per m²

Een schaapskudde graast buitengewoon selectief en laat tijdens het grazen, wanneer ze rustig gedreven worden, weinig mest vallen. Die mestvalt wanneer de schapen in rust in of bij de kooi zijn. Om de hoeveelheid mest en urine goed op te vangen is een goede strooisellaag op de bodem van de kooi noodzakelijk. Vlakbij deschaapskooien is vaak een ruimte of kraal waar de schapen enige tijd lopen voor ze de hei op gaan of bij terugkomst, voor ze naar binnen gaan. Deze ruimte wordt ook wel gebruikt voor het graven van de zandlaag die onderin de kooi lag. Om de schapen naar de heide te drijven waar hij zijn vee wilde weiden, maakte de herder gebruik van min of meer vaste routes, de schaapsdriften. Die schaapsdriften zijn vaak gebonden aan regels omdat ze soms tussen kwetsbare gebieden door lopen: akkers, wallen en zandverstuivingen.

Het recht van schaapsdrift was een belangrijk recht omdat zonder dat recht van overpad naar de weidegronden de scheper en daardoor de boer met zijn akkers in de problemen kwam. In een marke-organisatie stelden de richter en zijn secondanten de regels voor de schaapsdrift.

Regels voor het drijven van schapen waren erg belangrijk. Vooral in het droge voorjaar is de bodem dermate kwetsbaar dat verstuiwing zomaar kan optreden. We moeten dan denken aan het verbod om over afgebrande heide en stuifzanden te lopen; aan het aanwijzen van plaatsen waar de schapen gewassen kunnen worden; het verbod voor personen, die niet betaald hebben om op het veld hun dieren te weiden en het aanwijzen van specifieke schaapsdriften voor herder die kwetsbare of verboden gebieden moesten passeren

4.3 Het einde van de oude buurtschap

Het was in de jaren dertig, dat een liefhebber van jacht en buitenleven De Hindekamp met al zijn 'onderhorigheden' (incl. De Kreel en de Kreelseplas) aankocht. De Hindekamp werd een jachtgebied bij uitnemendheid: duizenden konijnen en talloze fazanten vonden er een tafeltje welbereid. In de stille bossen huisden herten en reeën, de Kreelseplas werd zelfs omgetoverd in een eendenkooi.

4.4 Wild- en veekerende wallen

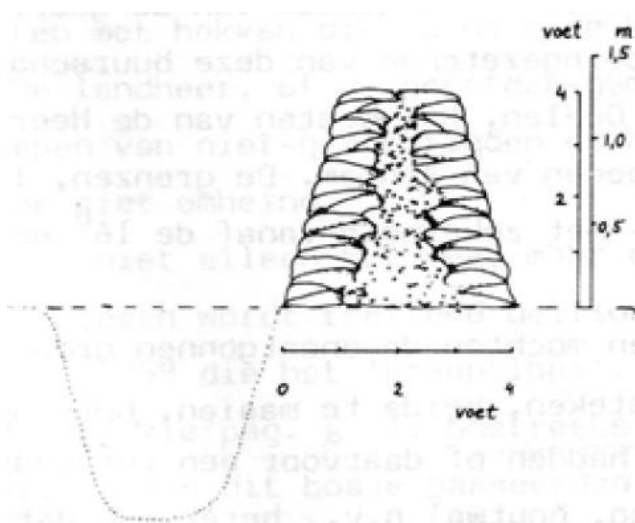
De grens tussen de enclave en het omliggende gebied is op een aantal plaatsen versterkt met een aarden wal met bijbehorende begroeiing op en langs de wal. Een van die plaatsen ligt loopt vanaf het natuurcentrum naar het noordwesten.

De wallen op en rond De Ginkel spelen een belangrijk rol bij de ontstaansgeschiedenis van en het leven in de agrarische enclave. De wallen zijn zeer herkenbaar in het landschap en versterken de beleving van het historisch landschap.

Ter bescherming van bos en bouwland werden al in de Middeleeuwen wallen aangelegd op de grens van bos en bouwland. In de directe omgeving van de landbouwenclaves zijn houtwallen een opvallend landschapselement.

De wal moest de wilde dieren die in het bos leefden, vooral herten en zwijnen, van de bouwlanden weren. Na de oogst, als het vee op de akkers werd geweid, had de wal ook de functie het vee uit het bos te houden. Door de ligging tussen bos en bouwland hebben de (wild)wallen vaak tevens de functie van grensmarkering en speelden ze een rol bij de houtproductie.. Ook windkering is één van de functies

Stuivend zand vormde soms een gevaar voor bouwland. Om overstuiving van bouwlanden te voorkomen, werden bossen en houtwallen om het bouwland strikt beschermd. Zij konden immers als zandvang fungeren. Bij de kap van het hakhout werd de strook hakhout langs de zandduinen in een aantal gevallen nadrukkelijk uitgesloten. Die strook moest blijven staan ter kering van het zand. Als de overstuiving van zo'n levende zandvang niet te snel verliep, bleef het bebost en kon een metershoge zandwal ontstaan. Het resultaat van deze beschermingsmethode is op diverse plaatsen terug te vinden als markante stuifwallen op de rand van oude bouwlanden.

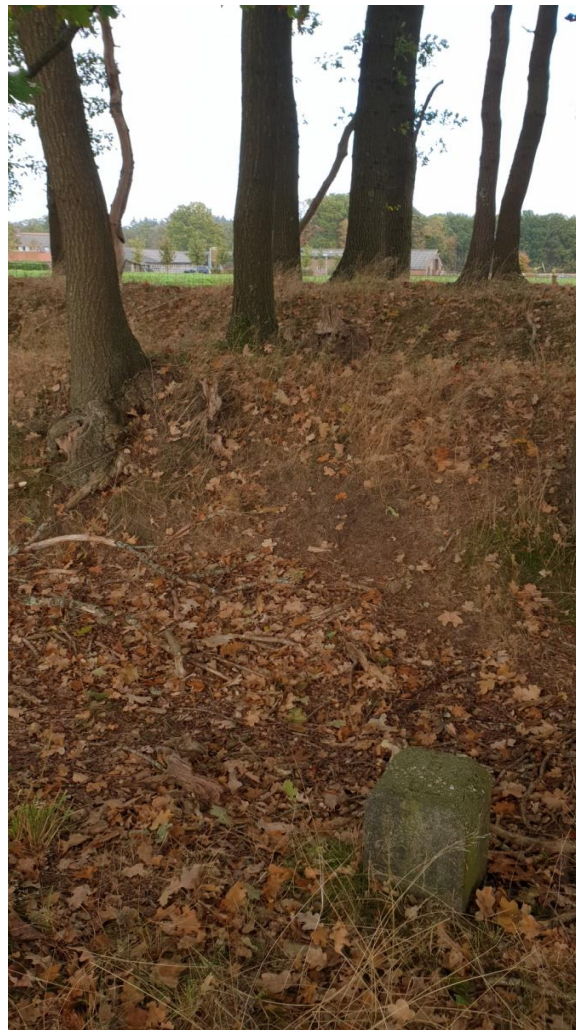
Een wildwal bestond uit een greppel met daarnaast een wal. Door de overgang greppel-wal steil te maken, ontstond een barrière voor wild en vee. Met struiken en bomen op de wal werd het geheel ondoordringbaar gemaakt. Soms gebruikte men in plaats van struiken een palenrij of een houten hek. Als dit alles niet hielp, kon men 's nachts met fakkels op de wal de wilde dieren nog extra afschrikken. De wildwal werd vroeger meestal wildgraaf of wildvrede genoemd.

Het aanleggen van wallen gebeurde soms op basis van bestekken. Op de Veluwe zijn bestekken van veekerende wallen te vinden zijn. Ze geven overal vrijwel de zelfde maten voor de wallen. Kennelijk was er een soort standaard ontwikkeld, die overigens ook gold voor de wijze van aanbesteding. In dat bestek werd ook nauwkeurig omschreven hoe groot de plaggen zouden moeten zijn en van welke kwaliteit en zelfs dat voor de wal werd opgeworpen, eerst de zoden van het maaiveldverwijderd moesten worden om een betere hechting met de ondergrond te verkrijgen. Een onderdeel van zo'n wal was de greppel waar het zand voor het wallichaam uit kwam en die een belangrijke functie had bij het tegenhouden van wild. Die greppel lag aan de buitenzijde en is ook nog wel vaak te zien. Naast de wal werd een strook grond 4 voet diep, 'gerooid', omgespit. Dat werd waarschijnlijk gedaan om op en naast de nieuwe wal eikenhakhout te planten. Dat zou de systemen van twee/drie parallel lopende wallen verklaren. Die wallen kunnen dan als elkaar in tijd opvolgende uitbreidingen van het hakhout naast de oorspronkelijke wal verklaard worden. Ten westen van Ginkel komen deze complexen voor. Bij zo'n systeem van meerdere wallen met diep riolen is de oorspronkelijke greppel aan de buitenzijde niet meer goed te herkennen.

Waren de wallen van de grondeigenaar of van de boer, die de akker pachtte? Ook de pachters hadden tenslotte belang bij de wallen. Zij beschermden hun akkers tegen vee, wild en wind. In pachtcontracten komen we regelmatig voorwaarden tegen met betrekking tot de wallen en houtranden langs de akkers, waaraan de pachters moesten voldoen. Op grond daarvan kan aangenomen worden dat de wallen en bijbehorende hakhoutranden van de grondeigenaar waren.

Aanleg, beheer en reparatie van de (wild)wallen vormden voor een voortdurende bron van zorg. Dat blijkt uit de vele bepalingen over de wildwal in de archieven. Met de afname van het voorkomen van grote wilde dieren in de 16de tot 18de eeuw, verminderde de betekenis van de wildwallen. In de 19de eeuw hadden ze vrijwel nergens nog een functie. Door dit functieverlies is van de wildwallen

De wallen rond de De Ginkel zijn (deels) begroeid geweest met eiken hakhout. Op een aantal plaatsen is dat verdwenen. Er zullen meerdere oorzaken voor het verdwijnen van de begroeiing zijn: begrazing, te veel kappen, niet op tijd inboeten en gewoon verwaarlozing omdat de oorspronkelijke functie overbodig was.

4.5 Eikenhakhout

In de negentiende eeuw bestond het merendeel van het Nederlandse bos, met name op de zandgronden, uit eikenhakhout. Er was een grote vraag naar de schors (eek) die werd gebruikt voor de productie van leerlooistof. Eikenhakhout was belangrijk voor de eigenaar want de daaruit gewonnen eek bracht bij de leerlooierijen zoveel op dat het hout van particulieren werd gekocht. De fijngemalen schors van het eikenhakhout, de run, bevat looistoffen, die werden gebruikt bij de bewerking van leer in onder andere de leerlooierijen van Brabant. In 1855 was

de kwaliteit zeer goed en werd voor 810 Nederlandse ponden run *f* 30 tot *f* 32.- per pond betaald.

Eikenhakhout heeft momenteel geen functie meer en wordt dus niet gekapt. Daarom vind je op de wallen vaak doorgesloten eikenhakhout wat mooie grillige bomen tot gevolg heeft.

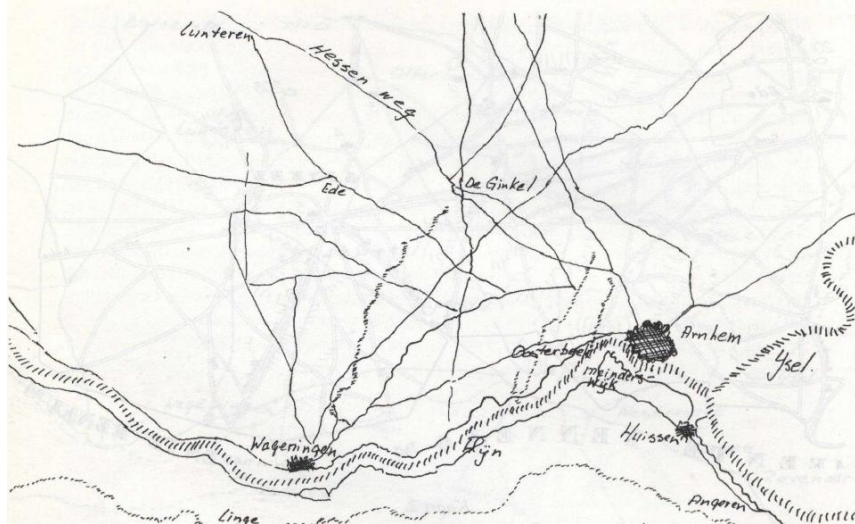
Bronnen:

- BOS, ZAND EN EEN WEINIG AKKERLAND Chr. de Bont DLO-Staring Centrum Wageningen
- De Hindekamp, oase tussen bos en hei door F. G. van Oort en J. J. Speelziek De Zandloper 2002/03
- H. De Rijk Historische landschapselementen in Nederlandse bossen

5. HESSENWEG (1500 jaar – heden)

Van en naar de Ginkel lopen in alle richtingen wegen die vermoedelijk oeroud zijn. Met oude wegen kan echter in de loop der tijd veel gebeuren

In 1639 heeft Van Geelkerken voor een geschiedenisboek over Gelderland een historische kaart gemaakt. Hij heeft op deze kaart de oudste wegen van de Veluwe weergegeven. Opmerkelijk is dat juist langs zulke oude wegen veel grafheuvels te vinden zijn.

Als we spreken over Hessenwegen op de Veluwe bedoelen we de zandwegen waar Duitse kooplieden uit Hessen met hun zware wagens langs trokken. Op hun wagens vervoerden zij o.a. maalstenen uit de Eifel, potten, pannen en andere voorwerpen van aardewerk, en het zwartsel voor de zwarte kleding van de Veluwenaren.

Vierspannige Hessenwagen in de bergen, aan de kant van de weg zien we een boeren-echtpaar dat even uitrust en belangstellend zit te kijken, jaar 1847. Aquarell: Johann Adam Klein (1792-1875) Bron: [De Veluwnaar](#)

Zo'n hessenwagen werd soms wel door zes paarden getrokken en liet in de zandgrond diepe sporen na. En als er kuilen in de weg ontstonden reed men er eenvoudigweg omheen; op deze manier konden de wegen op bepaalde plaatsen heel breed worden. Dergelijke karresporen zijn nog te zien langs de Hessenweg die van de Ginkel naar de Driesprong loopt. Dit traject is het langst zichtbare restant van een dergelijke weg in Nederland en is in dit opzicht uniek

Bron: De Zandloper 1994-03 Artikel "Zijn Hessenwegen zo oud als de weg naar Rome?" J.J.G. van der Pol

6. DE TRAA (1591 – heden)

Voor het vastleggen van de grens van het bos werden verschillende methoden gebruikt. Eén van de oudste is het aanleggen van een traan. Een traan diende vooral om het bos voor heidebranden te beschermen, maar vormde tegelijkertijd een duidelijk zichtbare grens. In het Edese bos had buiten de eigenaren namelijk niemand recht op de veeweide.

Om het bos voor overslaande heidebranden te behoeden, werd al in 1591 een brand-traan rond het bos gelegd. Deze Traan bestond uit een 2 roe (7,5 m) brede strook waarvan alle planten verwijderd waren. Om de paar jaar had de traan onderhoud nodig. De aanbesteding voor het schoonmaken van de Traan in 1760 beschrijft zeer precies hoe het werk gedaan moest worden. Vanaf de buurkant, dat is de heidekant, moest 12 voet (3,8 m) geheel van hei en zoden ontdaan worden. Hetzelfde gold voor 5 voet (1,6 m) gerekend vanaf de boszijde. Op de daartussen overblijvende 2,1 m moesten de zoden en pollen gelegd worden. De kosten voor het onderhoud van de ruim drie km lange traan bedroegen f77,-. Het onderhoud van de traan kon ook door ploegen en daarna eggen gebeuren.

Aanleg en onderhoud van de Traan komt vanaf 1591 geregeld ter sprake.

Op plaatsen waar een traan niet nodig was, bijvoorbeeld aan de dorpskant van het bos, werden soms (schei-)palen neergezet. Dit werd afpalen genoemd. Ook wildwallen konden als grens fungeren. Ter controle van de grenzen werd in de 17e eeuw voor de bosvergadering een tocht rond het bosbezit gemaakt.

Zeer nauwkeurig waren deze grenzen vaak niet. Daarom werd in de tweede helft van de 18e eeuw opnieuw de grens vastgesteld. In 1759 kwam in overleg met de buurt Ede-Veldhuizen een definitieve oostgrens tot stand en in 1769 werd na een overeenkomst met de buurt Doesburg een noord- en een westgrens vastgesteld.¹⁷ De nieuwe grens werd weer aangegeven met een brandtraan. Om de grens goed vast te leggen werd de Traan aan de boszijde van een allée voorzien. Eind 19e eeuw werd de westgrens van het bos door aankoop van heidegrond aanzienlijk naar het westen verlegd. De oost- en noordgrens bleven vrijwel ongewijzigd.

Het Edese bos ('Eesche bosch') op de kaart van M.J. de Man 1802-1812.

Een deel van de Traan is beplant met grove den; een ander deel met beuk.

Bron: DE GESCHIEDENIS VAN HET EDESE BOS Jan H. de Rijk

De Traa bij de Kreelseweg met limietpaal 049 en O50

De Traa bij de limietpaal O52

7. RIJKSDRIEHOEKSMETING (1885 – heden)

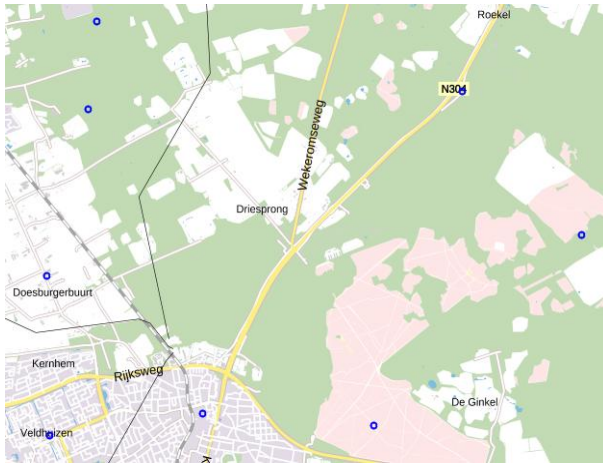
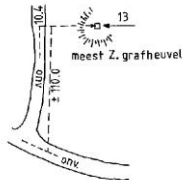
Op de Drieberg bevindt zich een RD steen. Deze stenen werden gebruikt als meetpunt voor de Rijksdriehoeksmeting

RD-punt 320318

Benaming

Steen R.D. Drieberg Ede

Jaar 1989

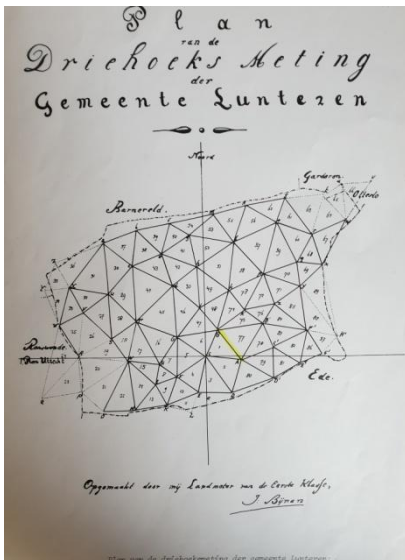

RD stenen werden gebruikt voor locatiebepaling. Door het hele land zijn vanaf het einde van de 19e eeuw ruim 6.000 RD-punten gemaakt waarvan er nog ongeveer 450 van over zijn. Al deze RD-punten samen vormen een coördinatengrid. Vaak werd de locatie hiervan gemarkeerd door hoge gebouwen, zoals kerktorens. In gebieden waar deze hoge gebouwen niet of niet goed te zien waren, werden RD-stenen geplaatst. Dit was bijvoorbeeld het geval op de Drieberg, de Valenberg, De Goudsberg en de kerktorens van o.a. Ede. De blauwe rondjes markeren de diverse punten.

Om de precieze RD-coördinaten van het punt te kunnen bepalen, werd boven de steen tijdelijk een hoge houten meettoeren gebouwd. Hierdoor konden landmeters boven de bomen uitkijken. Met een theodoliet (hoekmeetinstrument) konden zij de richtingen meten naar omliggende hoge meetpunten, zoals kerktorens. Onder de steen werd een tegel als extra verzekering geplaatst.

Het gemarkeerde kruis in de steen werd loodrecht boven een kruis in de tegel geplaatst. Raakte de steen uit het lood of verdween deze? Dan kon deze of een nieuwe steen weer loodrecht boven de tegel worden geplaatst. Het meetpunt hoefde niet helemaal opnieuw te worden ingemeten. Dit was namelijk een tijdrovende en dus kostbare zaak.

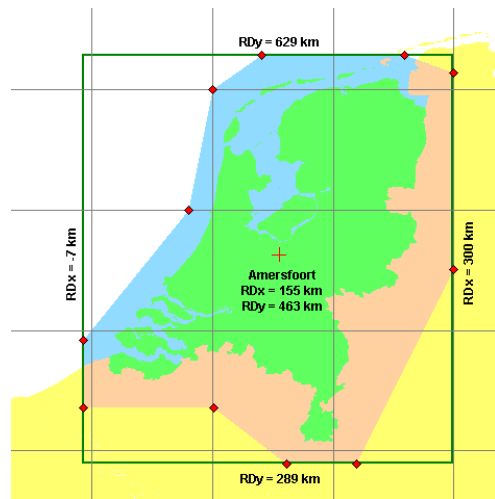

De totstandkoming van het coördinatengrid kent een lange geschiedenis en begint eigenlijk in 1617 met de eerste driehoeksmeting ter wereld . Tussen 1802 en 1811 heeft Nederland zijn landdekkende driehoeksmeting. Deze was echter niet nauwkeurig genoeg, doormiddel van verbeterlagen is uiteindelijk het huidige coördinatengrid tot stand gekomen.

Ook gemeenten kenden een coördinatengrid. Hiernaast dat van toentertijd de gemeente Lunteren.

Op de huidige topografische kaarten staan van boven naar beneden (Noord naar Zuid) en van links naar rechts (West naar Oost) lijnen getekend. Deze lijnen zijn genummerd: in Nederland zijn de Noord-Zuidlijnen genummerd van 1 tot 299 en de West-Oostlijnen van 300 tot 600. De lijnen vormen het coördinatengrid.

Dit grid gebruik je bij een [coördinatenroute](#). In Nederland heet dit het [Rijksdriehoeksgrid](#)

Bron: <https://www.kadaster.nl>

8. MILITAIRE GRENS- OF LIMIET-PALEN (Ede 1905 - ± 1950)

Met de komst van de kazernes is door het Ministerie van Oorlog (O) later het Departement van Oorlog (DVO) veel grond in Ede gekocht.

Militair oefenterrein Ede

Om Rijks Militaire gronden zichtbaar te maken werden vanaf 1840-1845 grens- of limietpalen rond bestaande en nieuwe militaire terreinen geplaatst. De afbakening vond plaats krachtens de 'Wet der Begrenzungen van 's-Rijks militaire gronden'. Waar de terreingrens een hoek maakte werd een grenspaal geplaatst en op de lange rechte stukken lijken ze elke 125-150 meter geplaatst te zijn.

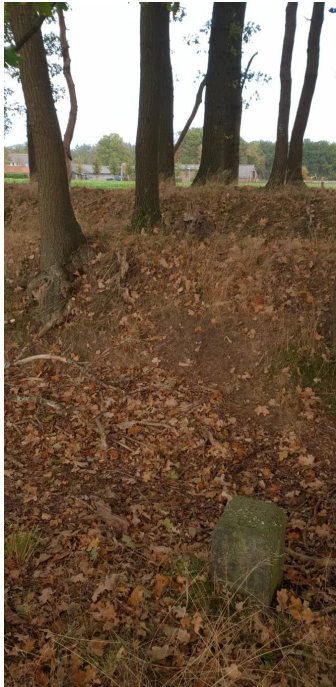
De hardstenen of betonnen grenspalen hebben een letter(s) met getal respectievelijk in gebeiteld of meegestort gekregen. Zowel op de bovenkant als een van de zijkanten, waarbij de inscripties hetzelfde georiënteerd zijn. De zijkant met de inscriptie is meestal naar de buitenzijde van het terrein gericht

De letter "O" van het ministerie van Oorlog in de (hard)stenen grenspalen en een "D" van defensie in de (gewapend) betonnen grenspalen. Ook zijn er grenspalen met DVO (Departement van Oorlog) met en zonder volgnummer. Dit hangt af van de op het moment van (her)plaatsende geldende naam van het Departement/Ministerie van Oorlog (1813-1928. 1940-1959) of ministerie van Defensie (1928-1940 en sinds 1959).

Het getal is een volgnummer van Arabisch-Indische cijfers rond het terrein/kazerne. Het lettertype verschilt tussen de verschillende soorten grenspalen en de periode waarin ze geplaatst zijn. De 1 staat meestal bij de toegang van het terrein en zijn de grenspalen met de klok mee genummerd. *2

De oudste palen in Ede dateren van rond 1905. De nummering begon bij de kazerne poort met 1 en ging door tot men weer terug was bij de poort. Rond de 65 palen van de ruwweg 135 zijn nog aanwezig en bevinden zich rond het militaire terrein. Tijdens de wandeling kunt u de limietpalen O49 en O50 vinden bij de Traa, links en rechts naast de Kreelseweg. De limietpalen O89/O91/O92/O96/O98/O99/O100/O103 en DVO101

O92 op de achtergrond
boerderij De Kreef

DVO 101
westelijk van natuurcentrum

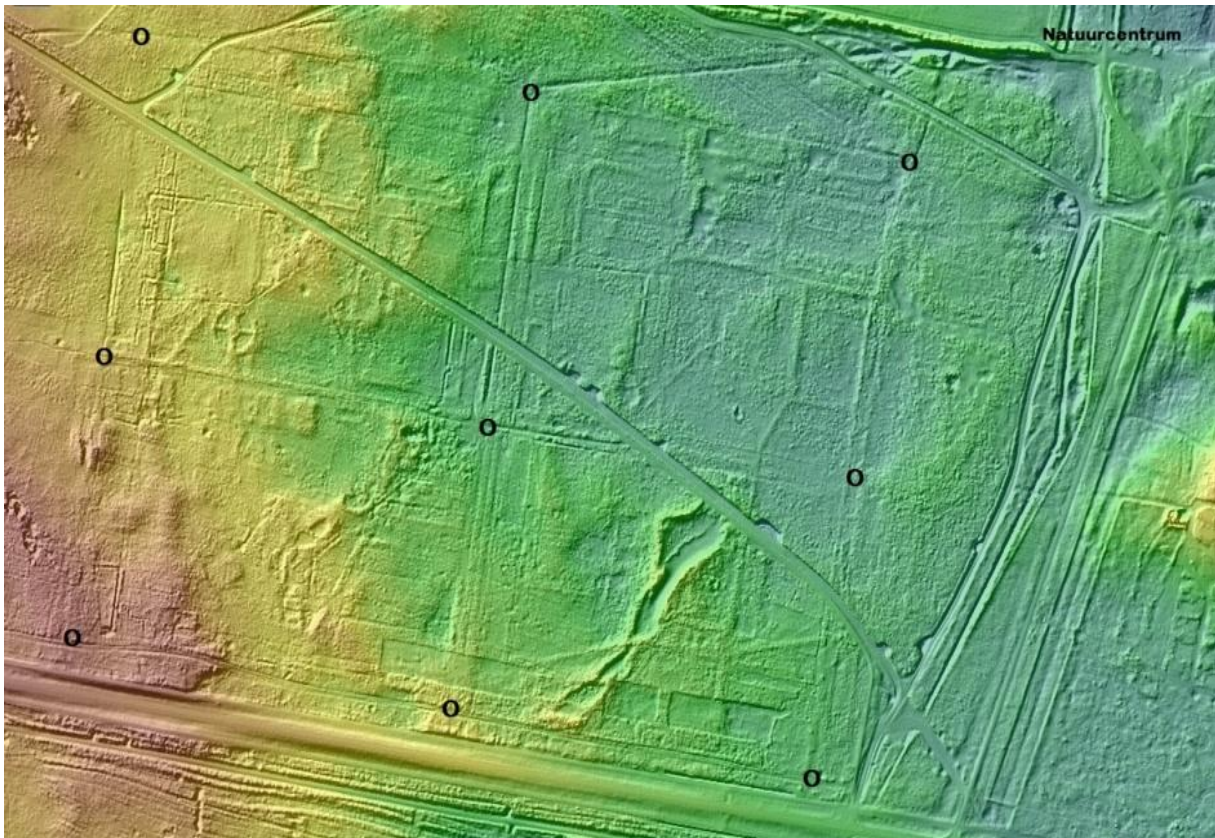
O103 bij het natuurcentrum

Bron: werkgroep monumenten Vereniging Oud Ede

9. VLUCHTOORD EDE (1914 - 1917)

Na de Duitse inval in België eind 1914 zijn veel Belgen naar Nederland gevlucht. In eerste instantie werden zij opgevangen in tentenkampen, maar al snel werd begonnen met de bouw van enkele vluchtoorden met vaste gebouwen.

Een van deze vluchtoorden was het Vluchtoord Ede op de Eder Hei. Op onderstaande hoogte kaart zijn nog goed de contouren te zien en krijgt men een goed indruk van de omvang van het vluchtoord.

Met de bouw van dit vluchtoord werd eind 1914 begonnen en in februari 1915 konden de eerste Belgen er hun intrek nemen. Tussen 1915 en 1918 werden hier gemiddeld ongeveer 4000 Belgen tegelijk gehuisvest. Het Vluchtoord Ede was een modelkamp waar moderne technieken werden toegepast, zoals een elektriciteitscentrale en een verwarmingsinstallatie. Hier werden de gegoede Belgen opgevangen.

In het midden van het vluchtoord (middelste rondje bovenstaande hoogte kaart) staat het Belgenmonument.

Het vluchtoord was gebouwd in de stijl van een Romeins legerkamp, met twee hoofdwegen die elkaar in het midden kruisten. Het ontwerp hiervoor is gemaakt door Kapitein Ingenieur Vaillant (commandant Veldpioniers). De hoofdwegen in het Vluchtoord waren de Koningin Wilhelminalaan en de Cort van der Lindenlaan. Hierdoor ontstonden vier kwartieren die allemaal een eigen functie hadden. De functionele gebouwen werden bij elkaar geplaatst en er waren drie aparte kwartieren de zogenaamde 'dorpen' met de gebouwen voor de bewoners:

Functioneel kwartier: kerk, pastorie, scholen, onderkomen onderwijzers en RK zusters, voedselmagazijn, kledingmagazijn, postkantoor, ketelhuis, elektriciteitscentrale, centrale verwarming, bakhuis, kolenopslag, wasserij, werkplaats, toiletten, lustoord, onderkomen voor de artsen, kantine, wachthuis, garage en onderkomen van de commandant.

Leyedorp: eetzaal, slaapzaal, grote zaal, waslokalen, toiletten, keuken, kinderbewaarplaats, kraaminrichting, rustoord, leeszaal, schouwburgzaal.

Maasdorp: eetzaal, slaapzaal, grote zaal, waslokalen, toiletten, keuken, kinderbewaarplaats, kinderkliniek en woningen voor de onderwijzers.

Scheldedorp: eetzaal, slaapzaal, waslokalen, toiletten, keuken, kinderbewaarplaats, babyruimte en burgerlijke stand.

Ondanks alle moderne technieken die waren toegepast bleef het een vluchtoord, waar mensen verbleven die al hun bezittingen hadden achtergelaten en op de vlucht waren gegaan voor het oorlogsgeweld. Men werd opgevangen met meerdere mensen in een barak, niet bepaald ideale woonomstandigheden.

In maart 1915 ontving Nederland een gift uit Denemarken van de Deense krant 'Berlingske Tidende'. Voorwaarde bij deze gift was dat het geld zo besteed zou worden dat de Belgen niet alleen als vluchteling, maar ook na de oorlog er voordeel van zouden hebben. De oplossing werd gevonden in verplaatsbare houten huizen. De Belgen gingen deze huizen zelf bouwen en daarna werden er vluchtelingen in ondergebracht. Tevens was het mogelijk om de huizen te demonteren en elders weer op te bouwen als tijdelijke vervanging voor de verwoeste huizen in België. Deze Deense woningen werden geplaatst in Ede en Uden. In Ede werden 153 huisjes geplaatst buiten het Vluchtoord. Dit werd het Deense dorp genoemd. De eerste huisjes werden in juli 1915 in gebruik genomen. Uiteindelijk woonden er gemiddeld ongeveer zeshonderd personen tegelijk in het Deense dorp.

Na de ontmanteling van het Vluchtoord, dat grotendeels werd verplaatst naar Nunspeet, bleef het Deense dorp bestaan. Enkele barakken van het Vluchtoord kregen nieuwe bestemmingen ten behoeve van het dorp.

Na het beëindigen van de oorlog vertrokken de meeste Belgen weer naar hun vaderland, alhoewel er ook een aantal waren die zich blijvend in Ede

vestigden. Ook het Deense Dorp werd opgeheven en in maart 1919 was de hei weer leeg. De huisjes werden gedemonteerd en overgebracht naar België.

Bron: website [Vluchtoord Ede](#)

10. LOOPGRAVENCOMPLEX KREELSE KOP – EDE (1914-1918)

Op bovenstaande afbeelding zien we de restanten van een loopgravenstelsel. Mensen denken nog weleens dat de loopgraven tijdens operatie Market Garden in 1944 door de Britse luchtlandingstroepen zijn aangelegd, maar ze dateren uit de jaren 1914-1918, ten tijde van de Eerste Wereldoorlog.

Over deze loopgraven is niet veel bekend. De enige bron is eigenlijk Nijenhuis, die heel veel over het oude Ede geschreven heeft, en regelmatig in de Edesche Courant publiceerde. Gelukkig zijn zijn artikelen bewaard.

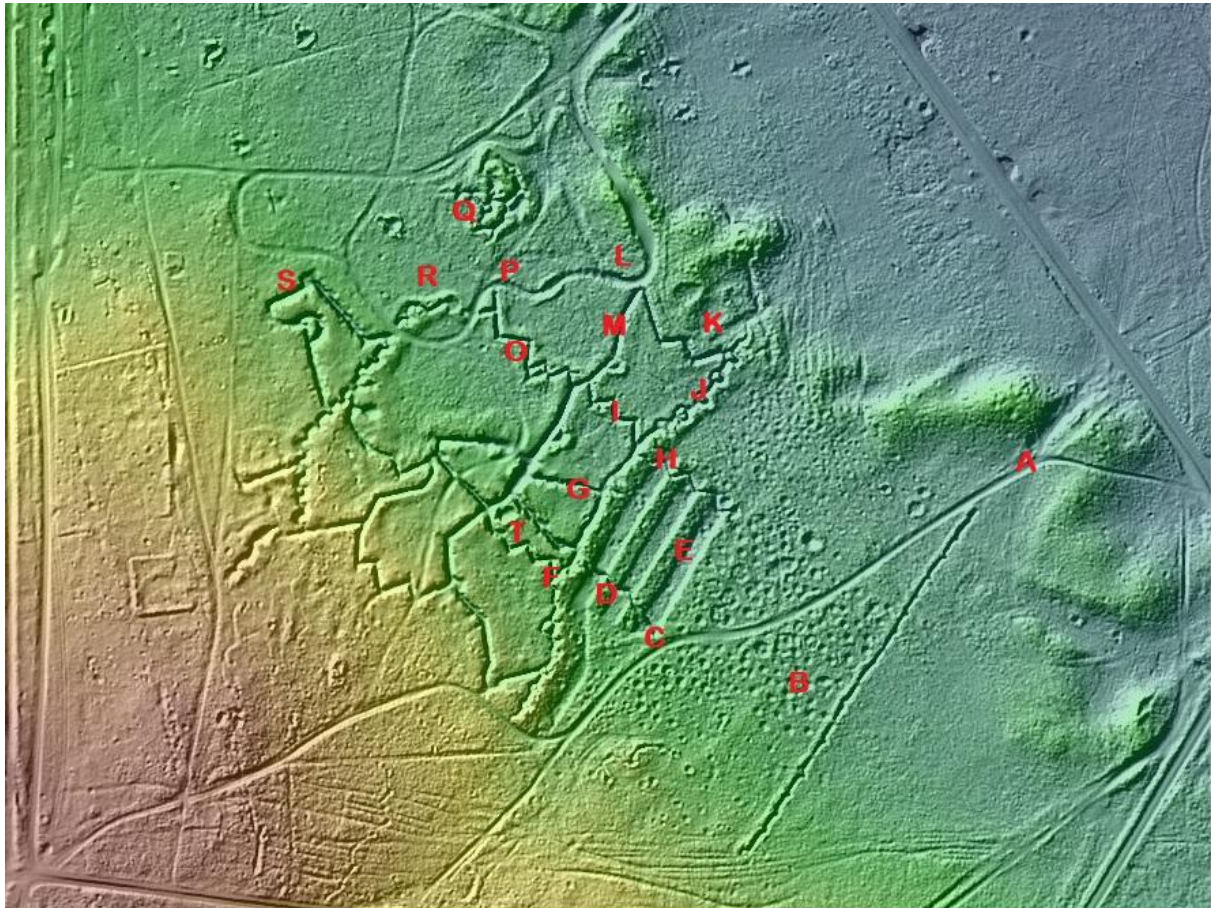
Ook de loopgraven komen, in een artikel over de heide, aan de orde. Nijenhuis schrijft over de aanleg van het stelsel: 'Als men vanaf de Kreelseweg de Traa, en dus ook de heide, had bereikt lagen eveneens links van het fietspad, allereerst de loopgraven. In navolging van de bittere stellingoorlog in Noord-Frankrijk (sic! JK) waren deze door militairen tijdens de mobilisatiejaren 1914-1918 aangelegd. De opzet was tweeledig, de soldaten *bezig te houden* en, bij oefeningen, de werkelijkheid zo goed mogelijk te benaderen. Ruim twee meter diepe gangen met talrijke kruisingen kwamen uit bij de ondergrondse verblijfplaatsen. Om het geheel compleet te maken was de oostelijke zijde van dit loopgraven gebied voorzien van uitgebreide prikkeldraadversperringen, waar menige jongensbroek een winkelhaak heeft opgelopen.

Dat bezighouden van de soldaten was zeker een verklaring. Want Nederland was neutraal, maar wel waren de strijdkrachten gemobiliseerd. En ook in Ede, sinds de komst van de kazernes een garnizoensplaats, werden veel soldaten gelegerd. Over die oefeningen is wel wat meer te vertellen. Al voor de Eerste Wereldoorlog werden er loopgraven op de hei gegraven. De bekende fotograaf Hartgers heeft daar ooit foto's van gemaakt, en één daarvan is als ansichtkaart uitgegeven. Op de achterkant van de kaart staat het jaartal 1910. Dit kan het jaar van opname zijn, maar ook het jaar waarin de kaart verzonden is. In elk geval blijkt uit deze kaart dat al vóór 1914 door militairen op de hei werd gegraven. Opmerkelijk is dat dit graven, 'pionieren', niet door infanteristen werd gedaan, maar door soldaten van de veldartillerie. In die dagen werden de kanonnen van de veldartillerie door paarden getrokken. De Artillerie was dan ook een 'bereden wapen'. Daar past grootschalig graven niet bij. De vraag is dus ook of het wel artilleristen zijn, die op de foto staan. Overigens wordt niet de bekende 'pionierschop' gebruikt, maar de steekschop. Infanteristen groeven - en graven - zich altijd in. De term 'schuttersputjes' verwijst daar ook naar

Op www.wereldoorlog1418.nl/loopgraven is een duidelijk verhaal te vinden over de achtergronden van loopgraven. Daarin valt te lezen dat de oorlog van 1914-1918, die aanvankelijk nog als 'bewegingsoorlog' begon, door de toegenomen vuurkracht van wapens, niet te winnen viel. En daarom groeven de strijdende partijen zich in, de oorlog werd een 'stellingen-oorlog', waarbij vanuit loopgraven werd aangevallen en verdedigd. Het is waarschijnlijk dat door de ontwikkelingen op de Vlaamse slagvelden ook het Nederlandse Ministerie van Oorlog, mogelijk mede aan de hand van informatie van de (vele) geïnterneerde Belgische militairen, besloot om zelf ervaring op te doen met een groter, permanent loopgraven stelsel, en dat voor de aanleg de keuze op de Eder Hei viel. Het terrein was eigendom van het leger, en leende zich door de zandbodem goed voor een dergelijk project. En er was ruim voldoende arbeidskracht beschikbaar door de aanwezigheid van heel veel gemobiliseerde militairen. En door dit stelsel aan te leggen, compleet met onderaardse schuilplaatsen, kon de in België ontstane manier van oorlog voeren in een dergelijk stelsel goed worden nabootst. Nijenhuis verhaalt hoe - later - het hout dat gebruikt was bij de bouw van de bij de loopgraven behorende ondergrondse schuilplaatsen, door de Edese bevolking werd gebruikt als brandhout. Dat moet wel gevaarlijke situaties hebben opgeleverd (instortingen), en mogelijk zijn er ongelukken bij gebeurd. In elk geval zijn de ingangen van de schuilplaatsen dichtgemetseld.

Bron: De Zandloper 2014-2 Artikel "Loopgraven op de Eder Hei". Jan Kijlstra

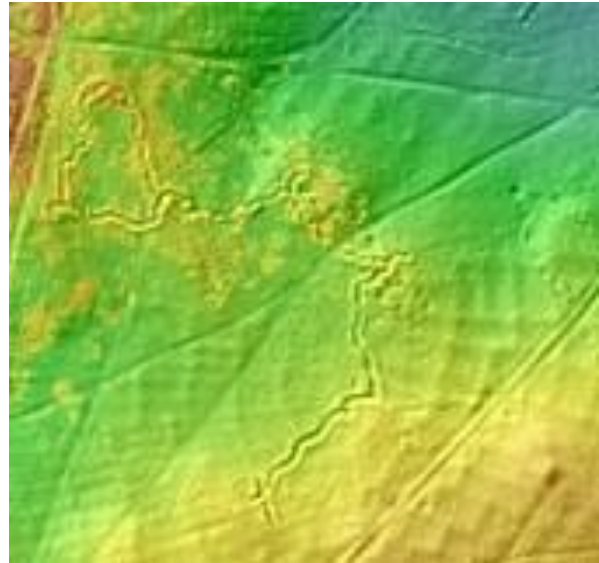

- A. Loopgraaf van de aanvallende partij
- B. Niemandslaan met gegraven granaatrechters
- C. (Overdekte) luisterpost voor zes man
- D. Naderingsloopgraaf of verbindingsloopgraaf (Engels: sap of communicating trench)
- E. Plaats van het prikkeldraad
- F. Eerste linie (voorste lijn of vuurlinie; Engels: fire trench of attack trench)
- G. Loopgraaf voor snelle nadering van tweede linie naar eerste linie
- H. Verbindingsloopgraaf naar tweede luisterpost
- I. Verbindingsloopgraaf van eerste linie naar tweede linie
- J. Mitrailleurposten en schijnopstellingen
- K. Verbindingsloopgraaf van de eerste linie naar de tweede linie
- L. Tracé van de voormalige motorcrossbaan
- M. Tweede linie (steunlinie; Engels: support trench)
- N. Mogelijke locatie van munitienest, wachtlokaal of gewondennest
- O. Verbindingsloopgraaf van de tweede linie naar de derde linie
- P. Mogelijke locatie van de latrine
- Q. Steunpunt
- R. Derde linie (reserve linie; Engels: reserve trench)
- S. Onbekende constructie, nader onderzoek gewenst!
- T. Mogelijke locatie van de slaapgalerij

Bron: Erfgoed Ede Stichting Erfgoed www.erfgoedede.nl/ , Platform Militaire Historie (Gerard Gijbertsen), Vereniging Oud Ede

11. LOOPGRAVEN EDESCHE HEIDE (eind jaren '30)

De loopgraven op de Eder heide zijn uit de periode eind jaren '30, maar van vóór augustus 1939 en bevinden zich zuiden van de Kreelseweg in het hondensloopgebied. Er wordt wel aangegeven dat ze uit de periode van de mobilisatie zijn maar dit is niet zo. Toen zaten inmiddels alle onderdelen op hun oorlogsbestemmingen en waren ze bezig met het aanleggen en verbeteren van de daadwerkelijke verdedigingslijnen. Ze zijn minder bijzonder, omdat ze zijn aangelegd in het kader van oefeningen zoals dat toen veel gebeurde. Het bijzondere is wel dat ze bewaard gebleven zijn.

Voor de Nederlandse militairen bleven deze loopgraven dus alleen om te oefenen. Op 10 mei 1940 werd wel gevochten tussen de N224 en spoorweg om de oprukkende Duitsers te vertragen. En in september 1944 vochten de Britten en Duitsers om de landingszone op de Ginkelse Heide.

Bron: Gerard Gijsbertsen